

ERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA:
AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG.

SZERKESZTI:
VÁRI ALBERT

TARTALOM:

	Lap
Vári Albert: Az egyházi élet új útjai	233
Dr. Abrudbányay Ede: Az unitarizmus az erkölcs szolgálatában	238
Benczédi Pál: Socinus Faustus, mint uttörő	243
Dr. Jancsó Elemér: Báró Jósika Miklós	251
Dr. theol. Nicolette A. Braining: (Ford.: Ferencz József) A hollandiai szabadelvű protestantizmus	260
Dr. Zoványi Jenő: A szikszói zsinat kérdéséhez	262
Kővári Jakab: Még egyszer Balázs Ferenc „A rög alatt“ című könyvéről	266
Dr. Ferenczy Géza: A Kriza szobor-alapról	273
Irodalom	276
Különfélék	277

XVIII. ÉVF.

1 9 3 6.

6. FÜZET.

Tipografia „Pallas“ Cluj, Strada Vlahuță 3.

Cenzurat

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 iv tartalommal.

FŐMUNKATÁRSÁK:

BENCZÉDI PÁL, KAUNTZNÉ ENGEL ELLA, KELEMEN
LAJOS, KERESZTESI DÉNES, KOVÁCS LAJOS,
LŐFI ÖDÖN, PÉTER LAJOS ÉS
DR. VARGA BÉLA.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Evégre közöl hittani, bölcséleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert tanár címére küldendő. (Cluj, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre Romániában 200 lej. Magyarországon 8 P., mely összeg Budapesten az Országos Központi Hitelszövetkezethél (V., Nádor ucca 22 sz.) levő folyószám-lánkra befizethető. Pártoló-díj egész évre: 300 lej, mely összeg Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka címére küldendő (Cluj, Unitárius Kollégium).

Alapítóknak, akik 3000 lejt fizetnek, díjmentesen küldjük a folyóiratot.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

SZERKESZTETTE:
VÁRI ALBERT

— — — — —
LXVIII. KÖTET.
— — — — —

1936. ÉVFOLYAM.

C L U J,
Tipografia „Pallas“ könyvnyomda, Str. Vlăhuță No. 3.
1936.

TARTALOM.

1. Hittani és bölcséleti dolgozatok.

	Oldal
Protestantizmus és Unitarizmus. Dr. Iván László — — —	67
Az unitarizmus lényege. Dr. Abrudbányay Ede — — —	117
Simén Domokos teológiai iránya. Vári Albert — — —	153
Hogy is állunk azzal a metafizikával? Iván László— — —	174
Az unitarizmus az erkölcs szolgálatában. Dr. Abrudbányay Ede	238
A hollandiai szabadelvű protestánsizmus. Dr. theol. Nicolette A. Braining. Ferencz József fordítása — — — — —	260

2. Életiratok, történelmiek.

Az Unitárius Irodalmi Társaság Története. S. Nagy László	4, 54
Dávid Ferenc és a szellemtudományok. Balázs Ferenc— —	16
Dávid Ferenc sibiui lelkészisége. Dr. Zoványi Jenő — — —	30
Berde Mózsá. Vári Albert. — — — — —	34
Lőrinczi Dénes. Vári Albert. Nekr. — — — — —	36
Enyedi György lectori működésének és külföldi tanulása- nak időpontja. Dr. Zoványi Jenő — — — — —	83
A braşovi unitárius egyházközség megalapítása, küzdelmei és célhoz jutása. Kovács Lajos — — — — —	103
Brassai a népért és a magyar nyelv tisztaságáért. Dr. Gál Kelemen — — — — —	122
Brassai és az ifjuság. Dr. Gál Kelemen — — — — —	129
Pálffy Márton. Márkos Albert — — — — —	168
Boros Jenő. P. Szentmártoni Kálmán— — — — —	171
Adatok a calnic-i unitárius egyházközség történetéhez. Kovács Imre — — — — —	178
A protestáns zsinattartás szabadsága Magyarországon. Dr. Tóth György — — — — —	196
A Basilius Istvánról szóló adatok igazi eredménye. Dr. Zoványi Jenő — — — — —	221
Socinus Faustus, mint uttörő. Benczédi Pál— — — — —	243
Báró Jósika Miklós. Dr. Jancsó Elemér — — — — —	251
A szikszói zsinat kérdéséhez. Dr. Zoványi Jenő— — — — —	262
A Kriza szobor-alap. Dr. Ferenczy Géza— — — — —	273

3. Nevelés- és oktatásügyiek.

Néhány megjegyzés Balázs Ferenc vallásos nevelésére vonatkozólag. Simén Dániel — — — — —	25
Az iskola és a család nevelő feladatai. Péter Lajos — —	163

4. Egyházi élet.

Elnöki megnyitó az U. I. T. közgyűlésén. Dr. Ferenczy Géza	1
A mi útunk. Vári Albert — — — — —	49
A lelkeszi szolgálat mai jelentése. Keresztesi Dénes — —	83
A templom szükségessége. Taar Géza — — — — —	97
Balázs Ferenc új könyve. Benczédi Pál — — — — —	137
A megújuló angol unitarizmus. Erdő János — — — — —	187
Külföldi egyházi hírek. Ferencz József — — — — —	210
Az arnhemi teológiai konferencia. Ifj. Kovács Lajos — —	214
Az egyházi élet új útjai. Vári Albert — — — — —	233
Még egyszer Balázs Ferenc „A rög alatt“ című könyvéről. Kövári Jakab — — — — —	266

5. Költemények.

Maghintő. Gyallay-Pap Sándor — — — — —	24
Csönd. Ürmösi Károlyné — — — — —	170
Csalódás. Ürmösi Károlyné — — — — —	186
A jöltevők emlékünnepejére. Fülöp József — — — — —	209

6. Irodalom.

Dr. Biró Vencel: Altorjai Gróf Apor István és kora. Ism. B. P. 38. — Az I. G. Ducai Unitárius Főgimnázium Értesítője 1934 —35 isk. évről. Ró. 38. — P. Jánossy Béla: Király daliája. Ism. 39. — Korunk lelki válsága. Ism. 90. — Előfizetési felhívás. 90. — Erdélyi Fekete Lajos: „Ének a viharban“. Ism. 92. — S. Nagy László: „Az U. I. T. története“. Ism. 92. — Iván László dr.: „Protestantizmus és unitarizmus“. Ism. 92. — S. Nagy László: „Lélekharcok“. Ism. 143. — Dr. Varga Béla: „A paedagogia alapkérdése“. Ism. Dr. Gál Kelemen. 143. — Unitárius Egyházi Beszédék. Ism. 147. — Unitárius Teol. Akadémiai Értekezések. Ism. 147. — József János: Firtosi Rezedák. Ism. 147. — Ferenczi Sándor: Az Enlaki rovásírásos felirat. Ism. 147. — Dr. Gál Kelemen: „Kilyéni Ferencz József unitárius püspök és kora“. Ism. 226. — V. A.: Imák, beszédék és előadások“. Ism. 226. — Megjelent az 1937 évi „Unitárius Naptár“. Ism. 226. — Előfizetési felhívás. 226. — Simén Dániel: „A lélek megszólal“. Ism. 276.

7. Különfélék.

Olvasóinkhoz. 40., 148. — Egyházi Főtanács. 40. — Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése. 41. — A braşovi templom. 41. — Nemzetközi vasárnap. 42. — Lőrinczy Dénes temetése. 42. — A béke útja. 43. — A budapesti Brassai Sámuel Ifjúsági Egyesület. 46. — Szorványaink gondozása. 44. — Unitárius konferencia Budapesten. 45. — Perczelné-Kozma Flóra emlékezete. 45. — Dr. Gyulay Zoltán. 46. — A protestáns egyházak nemzetközi szövetsége. 46. A legrégebbi evangéliumi kézirat (?) 46. Gyallay Domokos a Petőfi Társaságban. 47. — Műsoros estély. 47. — Husvét előtti Istentiszteletek a cluji templomunkban. 47. — Hatszázezer diplomás ifjunak nincs állása Amerikában. 47. — Vallás és nevelés. 48. — Fikker János: Az Istenről való fellogás korunk tudományos gondolkozásában. 48. — Kérelem. 48. — A jövő útja. 48. — Gyászhirek. 48., 96., 151., 232., 280. — Pályázati hirdetés. 87., 89., 279. — A lelkészek kongruája. 93. — A teológiai Akadémia műsoros estélye. 93. — Pálffy László. 94. — A budapesti D. F. Egylet. 94. — A pezsztentlőrinczi templom. 94. — Vitéz dr. Kozma György. 94. — Bihoria. 95. — Dr. Vitéz Nyiredy Géza. 95. — Anglikán istentisztelet a párisi orosz orth. templomban. 95. — A vallás a filmen. 95. — Kálvin és a kálvinizmus. 95. — Egyetemes keresztény énekeskönyv. 95. — Az egyesülési barátai. 96. — Ferencz József emlékezete. 148. — Évzáró a Teológián. 148. — A braşovi templomavatás. 148. — A pezsztentlőrinczi templom felszentelése. 149. — Az egyházak munkája a béke érdekében. 150. — Biblia a teológusok számára. 150. — Évzáró tanintézeteinkben. 150. — Rekord emberek. 151. — Simén Domokos emlék-ünnepély. 227. — Lelkészbeiktató Turdán 227. Sz. K. — A sighthoari templomszentelés. 229. — Az új ref. püspök. 229. Beiratkozások tanintézeteinkbe. 229. — Dr. Hall Alfréd. 230. — F. J. Dr. Braining Nicolette. 230. — F. J. Prof. Hermelink. 230. — F. J. The Morning Post. 230. (e. j.) — Nemzetközi békekonferencia. 231. (e. j.) — A Harward egyetem. 231. (e. j.) — A világ vallásainak kongresszusa. 231. (e. j.) — Manchester College Oxford. 231. (e. j.) — Az Amerikai Unitárius Egyesület társadalmi szakosztálya. 232. (e. j.) — Patakalvi Zsigmond. 232. — Főtanácsi gyűlés. 277. — Meghívó. 277. — Ujabb ígélet a lelkészi kongrua javítása ügyében. 277. — Uj teológiai magántanár. 278. — Az U. I. T. választmányi ülése. 278. — Teológiai Akadémiai estély. 279. — Tiltakozás Barth ellen. 279. L. G. — Uj könyv Servetus életéről. 280. (e. j.)

Az egyházi élet új útjai.

Az egyház nem halad. Az egyház csak a hagyományokból táplálkozik. Az egyházban nem lehet látni semmi magasabb lendületet, semmi olyan törekvést és irányzatot, ami a mai kor kívánalmaihoz való törekvést mutatná. Hová lett az a régi jelmondat: „Ecclesiam semper reformare debet?” Az egyház eme változatlanságával és ósdi szellemével olyanná lett, mint az állott tó vize, amely ahelyett, hogy az életet táplálná, a halál mérgének a forrásává lett. A katolicizmusnak dogmatikailag is biztosított változhatatlansága átragadt a protestantizmusra is. Így a kereszténység, mely a Mester szavai szerint „lélek és élet”, a külső egyházi formák rabbilincsei között az elsorvadásra van ítélve. Ilyen helyzetben nem lehet csodálkozni azon, hogy országok és népek a kereszténység ellen lázongnak, s egyik helyen a vallástalanság karjaiba dobják magukat, másik helyen pedig a régi pogány isteneket igyekeznek halottaikból feltámasztani.

Ilyen vádak és panaszok nap-nap után hangzanak el közöttünk is. És pedig nem is a vallástalan, hanem akárhányszor éppen a legvallásosabb emberek ajkairól. Azoknak a nemesen szárnyaló és eszményileg gondolkozó embereknek az ajkairól, akik szent elégedetlenségükben egy pillanatra szeretnék idevarázsolni az istenországát, akik az emberi gyarlóságokban s a világ bűnében az evangelium tehetetlenségét keresik és látják; akik úgy gondolkoznak, hogy a kereszténység kétezer éven keresztül, ha nem tudta ezt a világot megváltani, akkor a második kétezer éven keresztül sem fogja ezt a célját elérni.

Távol legyen tőlünk, hogy ezt a szent elégedetlenséget kárhoztassuk. Ez akárhányszor buzdításul szolgál a szebb és jobb jövő kialakításában. A keresztény egyházaknak sem árt, ha olykor-olykor egy-egy intelmet kapnak hivatásuk betöltésére. Mert — valljuk meg őszintén, hogy mindenikben van hajlandóság abban tetsze-

legni, hogy a keresztény igazságok csúcspontjára eljutott; mindezenekben van hajlandóság arra, hogy csak magát tartsa egyedül üdvözítőnek és mindenikben van hajlandóság arra, hogy a lelki élet szolgálata helyett a világi hatalom és gazdagság felé kacsintgasson. Szóval a keresztény egyházak is rászolgáltak a kritikára. Ezért a jogos kritika ítélete alól kivonni a keresztény egyházakat egyáltalában nem akarjuk. Ezek is emberi intézmények s rajtuk is az emberi gyarlóság és fogyatkozás lépten-nyomon tapasztalható.

Azonban ovakodnuk kell a tulzott igényektől. Lehetetlent ok nélkül várunk az egyházaktól, éppen ugy, mint más emberi intézményektől. A csodák ideje lejárt. Minden az élet természetes törvényei szerint halad előre. A képzelődés nem valóság. A legszárnyalóbb eszményeink hajótörést szenvednek a való élet szirtjein. Eszmény és valóság két külön világ. Mégis, bár az élet nem a mi eszményeink szerint igazodik, ez az élet sivatag pusztasággá lenne az eszmények nélkül. Az eszmények világitó lámpások, amelyek a célt mutatják, mely felé haladunk. De a való élet soha sem fedi az eszményeket. A való élet csak út az eszmények felé. Ut, amely kövekkel és tövisekkel van kirakva, melyet vér és verejték öntöz. De az utat és a célt összetévesztenünk nem szabad. Az ilyen összezavarodásból szarmazik a legtöbb igazságtalanság. A gyümölcs is csak idővel és fokozatosan érik meg. Oktalanság volna idő előtt érett gyümölcsökért mászni a fára, vagy kárhozattani a fát, hogy miért nem érlelte meg gyümölcsseit. A keresztény egyházak ellen való panaszoknak egy jó nagy része abból a türelmetlenségből szarmazik, amely a magvetés és az aratás közötti időt bevárni nem tudja, vagy nem akarja.

Hiszen vannak hibák, mulasztások és tévedések az egyházakban, amint ezt már egy alkalommal kifejtettük.¹ Azonban a fogyatkozások nem arra intenek, hogy érettük az intézményeket eldobjuk, hanem inkább arra, hogy azokat kiküszöböljük. De a hibák mellett lehetetlen az élet, a fejlődés és haladás jeleit is meg nem látnunk a keresztény egyházakban. Igaz, hogy mint minden növekedés, ugy az egyházi élet fejlődése is lassu menetű. Ki látja a fák évenkénti növekedését? De azért minden napon valamely gyarapodást vesznek, amelynek eredménye csak évek múltán lesz nyilvánvaló. Az egyházak átalakulása, fejlődése pedig akárhány-

¹ L. „Istenországa és a ker. egyházak“ Ker. Magv.. LXI. k. 13. Lap.

szor csak évszázadok után lesz láthatóvá. A reformok nem egy embernek, nem is egy korszaknak a munkái, hanem évszázados előkészítésnek a gyümölcsei. Szervét, Husz, Wald és Wilklif is rendelkeztek reformátori tehetségekkel, de az ő korukban még nem jött volt el az „idő teljessége“. Ellenben Luther már leszedhette az érett gyümölcsöt.

A reformáció ma is folyik. Nincsen egyetlen keresztény egyház, amely láthatatlanul ne haladna előre és ne keresné a régiék helyett azokat az új utakat, amelyeken célja felé haladhat. Vajjon azok-e ma a keresztény egyházak, amelyek csak ezelőtt száz évvel is voltak? Vajjon azokon az úton járnak-e ma, amelyeken akkor jártak? Hiszen csak az utóbbi emberöltő alatt is egészen megváltozott arculatjuk. Régen a hivatalos egyház volt minden, amely a zsinatok tartásában, a törvényhozásban, a hitcikk alkotásában és az istentiszteletek tartásában élte ki magát. Ma a hivatalos egyház kebelén belül különböző társadalmi egyesületek élnek és működnek, amelyek élénkebbek, mozgékonyabbak s mindenk fölötte gyakorlatiasabbak, mint a hivatalos egyház. Ahol a hivatalos egyház meg nem jelenhetik, ott ezek a különböző egyesületek végzik a maguk munkáját. Ugy lehet képzelni ezeket az egyesületeket, mint az ágakat, leveleket és lombokat a fa törzsén, amelyeken át levegő és napsugár árad a fába. Az élet és szükség teremtette ezeket az egyesületeket, amelyeken keresztül ezrek meg ezrek vesznek részt az istenország munkálásában. Átvaluk a halott egyházi formák életre ébrednek, a hitcikk élő cselekedetté változnak, az elmélet gyakorlattá, s a hétköznapi ünneppé lesz. Ott, ahol régen terméketlen pusztaság volt, általuk élet, mozgás és eleveenség támad. Új utak ezek, amelyeken haladva közelíthetünk istenország felé.

Azonban veszély is sok van ezekben a napról-napra szaporodó egyesületekben. Az egyik veszély az, ha szülőanyjuk ellen fordulnak. Ha a maguk ujszerűségében elbizakodva, a hivatalos egyházat egy kivénült és divatból kiment intézménynek tekintik, amelynek napjai meg vannak számlálva. Ez a könnyelműség súlyos veszedelmet rejt magában. Könnyen beteljesedik itt is a régi római meséjének a tanulsága, amely szerint, ha a test egyes részei egymás ellen lázadoznak, a végén az egész test életét veszély fenyegeti. Addig van létjogosultsága ezeknek az egyesületeknek, amíg a közös anyának szolgálni tudnak, amíg annak szent céljait

előmozdítani tudják és akarják, amíg a vér felfrissítésére és a vérkeringés előmozdítására szolgálnak.

A másik veszély abban rejlik, ha magukat minden áron nagykorusítani akarják s illetéktelenül olyan dolgokba avatkoznak, amelyek nem tartoznak hatáskörükbe. Amikor a rész az egész munkáját akarja elvégezni, amikor a sziv a fej helyett is gondolkozni szeretne. Nincsen rosszabb, mint az egyoldalúság, akár a sötét, akár a megvilágított oldalát nézve az életnek, a dolgoknak és eseményeknek. A világ nem csupán napsugárból s nem is csupán felhőkből áll. Világosság és sötétség, jó és rossz, erény és bűn együttesen alkotják az életet. Aki a dolgoknak csak egyik oldalát látja, az soha sem lát tisztán. Már pedig még Jézus megmondotta, hogy aki vak vezér után indul, az a verembe esik. Egy szűkebb körű egyesület soha sem tudja az egészet áttekinteni. Ha mégis az egész nevében lépik fel, s az egész nevében akar parancsokat osztogatni, úgy teszen, mint az a százados, aki a hadvezér tudta nélkül és parancsa ellenére, az ellenség karjaiba vezeti katonáit.

A harmadik veszélye az egyházi egyesületeknek abban rejlik, ha az önzés hibája vesz erőt rajtuk s öncélú alakulatokká válva, egymás útjait keresztezik. Egy káros versengés indul meg az által közöttük, ami nem a köz javára annyira szükséges erőmennyiséget gyarapítja, hanem ellenkezőleg sorvasztólag hat az egyetemes érdekekre. Ilyen esetekben akárhányszor az egyéni hiúság nyomul előtérbe s rányomja bélyegét az egyesületekre is. Az önzés és egyéni hiúság által megmérgezett egyesület éppen ellenkező irányban halad, mint a merre az egyház célkitűzései mutatnak. Ezek már olyanokká lesznek, mint az élősdiek, amelyek lassankint megfojtják a növényt, amelyre rátelepednek. Bármilyen érzékeny veszteség és fájdalom árán is ezeket az élősdiéket pusztítani kell. Mint az orvos nem sajnálja kését mélyebben belevágni a sebbe, hogy nyomában gyógyulás következzen: úgy az egyháznak önmaga iránti kötelessége, hogy a rosszindulatu kelevényeket testéről minden áron eltávolítsa. Az üres jelszavak, a hangos dobverés, a szép céger még nem jelent építő munkát. A tettek beszélnek. Az árusítás akármilyen szép színt öltön, mégis bűn. A bűn pedig gyalázatjára és romlására van a népeknek és nemzedékeknek.

Még egy veszélyről kell megemlékeznünk az egyházi élet emez új útjaival kapcsolatban. Ez abban áll, ha tulságosan elsza-

porodnak. Ennek az a következménye, hogy az erők szétforgácsolódnak. A munka látszik, de nincs eredmény. Apró, kis jószándéku törekvésekben merül ki az élet. De nincsen egységes erő ott, ahol éppen erre volna szükség. A mai élet pedig éppen az összetett erőket, az egyesített törekvéseket igényli. Hatalmas szellemi áramlatok, mint zugó árvizek, rohanva jönnek felénk minden oldalról. Az ilyen áradatok elébe hiában dobunk egyes fákat, vagy apró kavicsokat. Elsodorják, úgy mint a szél a könnyű pelyhet. Cementtel szilárdan egybeállított védőgátak kellene ide, amelyeket nem tud kikezdeni a bömbölve rohanó áradat. Egységben van az erő. Az erők szétforgácsolása kaput tár az ellenség előtt, amelyen a legerősebb várba is könnyen besétálhat.

Jól tudjuk, hogy az egyházi egyesületek mindenikének vannak alapszabályai s ezekben célkitűzések, amelyek jelzik az utat, melyen haladniok kell. Azonban azt is jól tudjuk és tapasztaljuk, hogy mégis vannak határsértések s ebből származó perlekedések, amelyek mindig hátrányára vannak a köznek. Jobb, hogy ne legyen semmiféle egyesület, mint hogy a köz kárára és hátrányára dolgozzék. Az új idők új utakat követelnek az egyház nagy céljai és örök eszményei megvalósítására, de legyenek azok az utak becsületesek, igazak, az egyház hűségese szeretetével s az evangélium szellemével kikövezve. Ellenkezőleg ingoványba visznek, ahol lépten-nyomon az elsüllyedés veszedelme fenyeget.

Vári Albert.

Az unitarizmus az erkölcs szolgálatában.¹

A sighişorai unitárius templom felszentelése nemcsak sighişorai unitárius hittestvéreinknek, hanem az egyetemes unitárius egyház minden tagjának, sőt merem állítani, hogy felekezeti különbség nélkül minden felvilágosult hívő léleknek örömnépe.

Csakhogya amig a sighişorai unitárius hívek a mai ünnepen áldozat-készségük és fáradozásaik sikerének örömét ünneplik, mi, akik az ő áldozatos seregükön kívül állunk, az ő templom avatásukban a hit erejének diadalát ünnepeljük.

Napjainkban templomavatási ünnepeken csaknem stereotíppé vált az a mondás, hogy „ma, amikor a vörös hatalom keleten és ujabban nyugaton is tömegesen égeti fel és rombolja le a templomokat, jól esik egy ujonnan épült templomot is látni.“

Bármilyen fájdalmas brutalitás legyen hívő lelkek hitével megszentelt templomoknak a lerombolása, az én lelkemnek mégis sokkal fájdalmasabb látvány, ha egy keresztény templom küszöbét felveri a gyom és ha egy templomot nem az istentagadók durvasága, hanem a hívek közönye dönt romokba.

Mert mélyen tisztelt hallgatóság, én abban is a hit erejének diadalát látom, ha azok a hatalmasok, akik Isten nélkül csinálták számadásaikat és ennél fogva alattvalóik hitétől féltik hatalmukat, gyilkoló fegyvereik által megfélemlített alattvalóikat csak úgy tudják távol tartani a templomtól, ha azt lerombolják.

Amikor azon örvendezünk, hogy a ma felszentelt templomban a keresztény hit és keresztény erkölcs egy újabb várral gazdagodott, röviden tekintsük át, hogy mivel ajándékozta meg Jézus tanítása az emberiséget és a jézusi szellem megértése által megnyiben szolgálja az unitarizmus az egyetemes emberi kulturát.

A világtörténelem és az összehasonlító társadalomölcselet megállapításai szerint az emberiség nem élhet hit és erkölcsi

¹ Elmondva a sighişorai unitárius templom felszentelése alkalmából rendezett vallásos ünnepélyen.

ideálok nélkül. Ezt az igazságot az atheizmus múltó kísérletei csak megerősítik.

Amikor az ókori hellén műveltség világosságánál a materialista polytheizmus és a csupán külsőségekre alapított bölcséleti morál elvesztették vonzó erejüket, a római világbirodalom népei meggyőző hit és vonzó erkölcsi ideálok nélkül egy lelki válság küszöbére jutottak.

Ebbe a korbba esik Jézus tanítói működése, aki a hit és erkölcsi világot a materializmus üres és merev alapjairól végtelenbe szárnyaló szellemi alapokra fektette és magasztos hitbeli és erkölcsi tanításainak meggyőző erejében a lelki és erkölcsi megújodás örök időkre kimeríthetetlen forrásait nyújtotta.

Az ókori pogány istenek, akik berkekben, ligetekben, fákban, barlangokban vagy az Olympus hegyén laktak, emberi gyarlóságokban bővelkedtek, irigyek, bosszúállók voltak: ezért az ókori pogány hit az örökös szorongó félelem rabszolgasága volt.

Ezzel szemben a keresztény hit a lélek szabadsága.

Jézus tanítása mutatta meg az ember kettős lényegét. A természeti világ korlátai csupán testünket kötik, ellenben lelkünk, mely Isten képét tükrözteti vissza, a végtelenbe szárnyal.

A keresztény hit alapja Isten szeretete és a keresztény lélek, amely szeretetben egyesül a mindenség végtelen urával, hite által szabaddá és erőssé válik.

Jézus tanítása bensőséggé és igazabbá tette az erkölcsiséget, mert cselekedeteink erkölcsi értékét nem materialis horderejük, hanem szívünk és lelkünk indulatai határozzák meg, amelyek Isten ítélőszéke előtt állanak, aki belát a szívek és lelkek legrejtettebb titkaiba is.

És az Isten ítélete elé állított erkölcsi igazságok abszolút biztossága képezi a keresztény társadalmi élet alapját. A jogi igazság az erkölcsöt nem pótolhatja, ellenben a jogi igazság hézagait az erkölcs van hivatva kitölteni.

A keresztény erkölcs alapja az emberszeretet.

A felebaráti szeretet közelebb hozza az embereket egymáshoz, áthidalja a társadalmi és faji különbségeket és magában hordozza az egyenlőség gondolatát.

Isten előtt minden ember egyenlő és ha van elsőbbség, annak alapja csak az erkölcsi méltóság lehet, amely független vagyontól, világi hatalomtól, mert Isten csak a szívek gazdagságát vizsgálja.

Amint a kiváló német theológus, Dr. Luthardt mondotta :

Az erkölcsi eszmény nemcsak pusztá szólam, hanem lényünk törvénye, amelyet bensőnkben hordozunk és érezzük, hogy annak betöltése rendeltetésünk célja.

Az erkölcsi igazság lelkünkben él, akaratunktól független és ítélkezik felettünk, mint lelkiismeret.

A lelkiismeret Isten szava, Isten törvénye, amelyet lelkünkbe irt, amely elítéli bennünk a rosszat és követeli a jót.

Habár a lelkiismeret szava akaratunktól független, az akaratot mégsem pótolhatja: mi magunknak kell szabad elhatározásunkból a lelkiismeret vezetését elfogadnunk.

Es aki a lelkiismeret parancsait következetesen semmibe veszi, annak lelkében Isten szava fokozatosan elhalkul és végül lelke úgy hányódik a szenvedélyek hullámain, mint iránytűnélküli hajó.

Éppen ezért erkölcsi szempontból a legsúlyosabb ítélet, ha valakiről megállapíthatjuk, hogy lelkiismeretlen.

Maga Jézus tanításainak lényegét olyannyira a szeretetben látta, hogy tanítványainak azt mondotta :

„Arról fogják megismerni mindenek, hogy az én tanítványaim vagytok, ha szeretitek egymást.“

És mégis közel kétezer éven át a keresztény világ a szeretet törvénye ellen vétett a legtöbbet.

Julian, az apostata császár ismerte a keresztény világnak ezt a gyengeségét és azáltal vélt halálos csapást mérni a kereszténységre, hogy szabad vallásgyakorlatot hirdetett minden eretnek szektának és anélkül, hogy tervébe bárkit is beavatott volna, zsinatra hívta az összes keresztény hitárnyalatok és szekták képviselőt. És ez a zsinat, amelyen az ellenfelek váratlanul találkoztak össze és amelyen komoly tárgyalásról szó sem lehetett, a legkétségbeejtőbb bábeli zürzavar képét mutatta. Valamennyien Jézus követői, a legfantasztikusabb ellentétben álló vallási és erkölcsi tanokat hirdették, csak egyetlen egy ponton egyeztek meg mindannyian és ez az egy pont az egymás elleni legyőzhetetlen gyűlölet volt.

Julian elgondolása mefisztói volt, azonban a krisztusi eszméknek nem árthatott, mert az eszmék tisztaságát az emberi gyarlóság nem szennyezheti be.

Bár a krisztusi eszmék magasztos erényekkel termékenyítették meg az emberi sziveket és a keresztényi morál reá nyomta

a maga bélyegét az egyetemes emberi kulturára, a hitfelfogásbeli különbségekből származó gyűlölet végigvonult a kereszténység egész történetén és börtönökben, inkvizíciókban és véres mézszárlásokban tombolta ki magát.

És abban az időben, amikor a hitüldözés a legvéresebben tombolt, amikor Franciaországban a hugenotta üldözés százezreket tett hontalanokká, amikor nyugateurópában ezren és ezren szenvedtek vértanuhalált hitükért négy évvel a borzalmas párisi szentbernátféi vérnász előtt, az akkor az unitárius szellem vezetése alatt álló Erdély az 1568 évi tordai országgyűlésen törvénybe iktatta a vallásszabadságot. Az unitárizmus ezáltal az egyetemes emberi kulturának új irányt mutatott, elsőnek hirdetve az igazság kutatásának szabadságát, amely a mai tudományos életnek is alapját képezi.

Az unitárizmus a jézusi tanításokból megértette és magáévá tette a szeretet szellemét és azt nemcsak a lelkiismereti szabadság tiszteletbentartásában, hanem embertársaink megbecsülésében és a felekezeti béke munkálásában is kifejezésre juttatja.

*

Napjainkban olyan kijelentéseket is hallunk, hogy ma már a vallás meghaladott álláspont, mert az emberi kultúra túlnőtt a valláson.

Ezzel szemben az igazság az, hogy az emberiség még máig sem művelődött odáig, hogy a kereszténység legfőbb erkölcsi parancsát, a szeretet parancsát betölthesse.

És ha Jézus arról ismeri meg tanítványait, hogy azok szeretik egymást, vajjon a mai keresztény világ irányítói, tényezői és népek sorsának intézői közül hányan érdemlik meg, hogy szívök szerint Jézus tanítványainak neveztessenek?!

Bizonyára nagyon kevesen lesznek és ezen ne is csodálkozzunk, mert az álliberalizmus évtizedeken át hamis próféták prédájául szolgáltatta ki a tanulni vágyó lelkeket. A világháború előtt Bécsben, a legkatolikusabb császárság fővárosában, az a Menger Károly volt a jogbölcsház egyetemi tanára, aki „Új erkölcstan” című könyvében Jézus Krisztust naivitással vádolja, mert a felebaráti szeretetet hirdeti, holott az ember alaptermészete az önzés. Ilyen és ehhez hasonló szellemű tanárok destruálták a fiatalságot egész Európában.

Azonban a Menger Károlyok abban tévednek, hogy a keresztényi moral nem egy kényelmes házi öltöny, amelyet a bűn

alakjára szabták, hogy valahogy feszélyezve ne érezze magát benne, hanem egy magasabb eszmény, amely irányt mutat az emberiség fejlődésének.

És ha napjainkban a világsajtó hasábjait egy újabb világháború veszélyének hirtelje járja be, ennek a veszélynek a felidőzésében egyedül az önzés prófétái a bűnösök.

Másfél évtized alatt számtalan konferenciát tartottak a béke biztosításának érdekében és népek sorsának intézői közül egyik sem jutott eszébe, hogy a békét nem az erőszak, nem a fegyverek hatalma, hanem kizárólag csak a lelkek kiengesztelése, az irgalom, a méltányosság, az erkölcsi igazság és a szeretet szelleme biztosíthatják.

És amíg a történelem dübörgő kerekerei megrázzák és reszketésben tartják a világot, Ti, ennek a most felszentelt kicsiny templomnak hívő serege, higgyetek és bizzatok a keresztény erkölcs világmegváltó erejében és imádkozva kérjétek a jó Istent, hogy oltalmazza az emberiséget és tegye valósággá a karácsonyi ígéretet: Istennek dicsőség, a földön békesség és az emberek közt jóakarat.

Abrudbányay Ede.

Socinus Faustus, mint uttörő.

Ezen a címen jelent meg egy komoly és értékes tanulmány a *Hibbert Journal* 1935 évi júliusi számában E. M. Wilbur, az egyetemes unitárius történelem ma legnagyobb és legkiválóbb buvárától. Már ez a körülmény, hogy a tanulmány szerzője Wilbur, felhívja a figyelmünket, de az ardeali unitáriust föltétlenül érdekli már a Socinus Faustus személye is. Igaz, hogy a Dávid Ferencsel való vitáját vagy helyesebben megbeszéléseit az ardeali unitárius történetirók nem egyformán értékelik. Jakab Elek és Kanyaró Ferenc a Dávid Ferenc elleni küzdelemben csaknem olyan bűnösnek mondja, mint Blandratát. Kénosi Tózsér János, Uzoni Fosztó, Szentábrahámi Mihály, Aranyos Rákosi Székely Sándor, Dr. Borbély István, Ferenc József s utóbb Vári Albert is az átdolgozott *Unitárius Kis Tükörben* Socinus Faustust nem állítják be rossz színben, mert Socinus Faustus a maga meggyőződésére akarta vinni Dávid Ferencet, s mikor ez nem sikerült, elutazott Lengyelországba, anélkül, hogy Dávid Ferencnek ártott volna. Sőt bizonyos adatunk van róla, hogy Dávid Ferenc fiát Lengyelországban segítette. Wilbur is ezen az állásponton van, amint a „*Mi unitárius örökségünk*“ című, jeles művében is kifejtette. Ebben a munkában nem is érinti ezt a kérdést, de a mi álláspontunk leszögezése végett meg kellett ezt a tényt is említünk. Minket tehát kiválóan érdekel a Socinus Faustusról való tanulmány, mert az ardeali unitarizmusnak a lengyel sociniánizmussal sok érintkezése volt s a lengyelekből sokan be is olvadtak a mi egyházunkba. Azonban, amint a tanulmány mondja, érdekelnie kell minket a Socinus Faustus sorsának azért is, mert közeledik (1939) születésének 400-ik évfordulója, s habár a vallás, amelyet az ő nevéről neveztek el s amelynek tényleg ő adta meg a formát a kialakulás szempontjából, ma már akár mint teológiai rendszer, akár mint vallási mozgalom, elavultnak tekinthető, mégis megérdemli a figyelmünket. Hiszen Socinus könyvei, különösen a socinianizmus szimbolikus könyve: *A Rakowi Káté*, legalább is kétszáz

évig foglalkoztatta az elméket s amint később látni fogjuk, hatása ma is megállapítható Európa és Amerika vallási mozgalmaiban.

Hadd kövessük azonban a Wilbur tanulmányát. Először élete történetével kezdi, ami a mi irodalmunkban nem ismeretlen, de azért mi is egészen röviden ezen a nyomon megyünk, hogy munkásságát megfigyelhessük. Socinus Faustus 1539-ben Sienában patriciusi családból született. Ősei négy nemzedéken keresztül kiváló jogászok voltak, többen egyetemi tanárok; anyai ágon rokonságban volt Piccolominival, II. és III. Pius pápával. Atyját korán elveszítette s ezért tanulmányait félbeszakította; a joghoz nem volt kedve s ezért is hagyta félbe tanulmányait, inkább érdekelte a költészet, érdeklődött a humanista mozgalom iránt. Tanulmányai azonban teljesen világiak voltak. Később ugyanis egyes rokonai útján megismerkedett a Luther tanításaival, majd pedig nagybátyjának, Socinus Laeliusnak halála után a nagybátyja hagyatékában, ennek iratait megtalálván, a reformációnak lesz hive s a Biblia tanulmányozásához fog. Egyelőre azonban Florencben, a Mediciek udvarában marad, ahol 12 esztendőt tölt el életéből. Az udvar léhaságai nem tudják lekötni komoly lelkét; itten írta meg első jeles teológiai művét *De auctoritate Sanctae Scripturae*, amelyet a katolikusok és protestánsok is egyformán kedvezően fogadtak.

Léleken sohasem volt katolikus, 1575-ben meggyőződéses protestáns lesz, elhagyja a hozzá nem illő udvari életet s Schweitznak Bazel nevű városában telepedik le. Itt három, vagy négy évet töltött a Biblia komoly tanulmányozásával. Itt írta meg, eredeti vitatkozó művét: *De Iesu Christo Salvatore*, amely nagy hírnevet szerzett neki. E mű hívta fel a Blandrata figyelmét rája s így hívta be Ardealba, hogy Dávid Ferencet más meggyőződésre bírja. Dávid Ferencet nem sikerülvén álláspontjának megnyernie, Ardealból Lengyelországba ment, ahol életének hátralevő 25 tevékeny esztendejét eltöltötte.

Lengyelországban már az antitrinitárius reformáció korán megindult, de benne különböző felfogások érvényesültek. Faustus lengyelül egyáltalán nem tudott, de azért otthonra talált, mert több olasz antitrinitárius Lengyelországban telepedett le. A különböző, szélsőséges és konzervatív álláspontú antitrinitáriusok között csak a vezér hiányzott, hogy a mozgalomnak egységes

irányt adhasson. Ez a vezér Socinus Faustus lett. Eleinte bizalmatlanul fogadták, mert nem írta alá a keresztelezés és alámerülés szükségességéről való tant s ezért nem engedték, hogy az úrvacsorával éljen. Az istentiszteleteken azonban jelen volt, a zsinatokon részt vett, a vitatkozásokon a lengyel unitáriusoknak hasznos tagja lett.

A lengyel antitrinitáriusokat, akiket akkor „Kisebb Reformált egyháznak“ neveztek, a protestánsok és katolikusok egyforma hevességgel támadták. Socinus Faustus nagy bibliai ismerete, kiválóan nemes, türelmes vitakozási módora nagy hasznára volt a lengyel antitrinitárizmusnak. A jézsuiták azonban gyűlöletessé tették a nevét, a helyzete veszedelmes kezdett lenni. Mint tudós visszavonult életet élt, hogy elkerülje a föltűnést. Azonban 1594-ben egy fenhéjázó katona felismerte az uton és durván bántalmazta „ariánussága“ miatt. Négy évvel később pedig az egyetemi hallgatóknak egy vad csoportja áldozócsütörtökön megrohanta a lakásában, betegen megverte, ruhátlanul kihuzta a házból, a piacra vitte, ahol a könyveiből és értékes irataiból örömlüzet gyujtottak s meg is akarták égetni, még inkább a vízbe akarták dobni. A folyó felé vivő uton azonban egyik egyetemi tanár segítségére jött és megszabadította Socinust. Másnap kora reggel azonban kitiltották Rakówból, ahova sohasem tért többet vissza. Egy nemes ember Luclawice nevű faluban szívesen fogadta s itt töltötte a vagyonától és egészségétől megfosztott reformátor életének hátralevő részét, amely csaknem olyan tragikus volt, mint a Dávid Ferenc élete. Meghalt 1604-ben s ebben a Kárpátok oldalán lévő faluban van is eltemetve, mely őt kebelébe fogadta, midőn máshonnan kiüldözték.

A 16. századi reformáció, az egyházi szellemre, gyakorlatra, a kérdések fontosságára föltétlenül nagy befolyást gyakorolt, de a teológiára, mint olyanra, nem gyakorolt gyökeres befolyást. Inkább az életben idézett elő változást és nem a gondolkozásban. A vezető reformátorok a Biblia egyedüli tekintélyéhez tértek vissza, de csakhamar elfogadták az őskeresztény hagyományoknak egy részét. Ezért a reformáció orthodox tanai a hitjavítás előtti tanok alakját mutatják s jórészt azok is. Voltak azonban bátor reformátorok, akik teljesen visszamentek az ős forrásig, akik nem fogadták el a niceai és athanasiusi hitvallást, hanem egyedül a Bibliát, különösen pedig az ujszövetséget fogadták el a vallási tekintély for-

rásának. Egyetlen hagyományt fogadtak el, az Apostoli hitvallást, de azt is annyira alátámasztották bibliai alappal, hogy azt bátran tarthatjuk a Bibliából, különösen az ujszövetségből származottnak.

Ezen gyökeres reformációnak egyik legkiválóbb és eredményeiben is legsikeresebb munkása Socinus Faustus volt. Az övé az a dicsőség, hogy a hagyományok érintése nélkül egy teológiai rendszert tudott létesíteni. Kétségtelen, hogy a korai ujrakeresztelő reformátorok hatottak Socinusra, de ő ezen hatások ellenére is önállóan alkotta meg rendszerét. Ezen álláspont megállapítható már korábban megjelent s általunk is említett két művében: *De auctoritate Sanctae Scripturae* és *De Iesu Christo Servatore*-ban. Az első műben ezt a kérdést veti fel, hogy miféle alapja van annak, hogy a keresztények a Bibliát, mint hitelt érdemlő tekintélyt fogadják el? Erre a kérdésre adott felelete sokáig a kérdés klasszikus megoldása volt. A másik művében még eredetibb álláspontot foglalt el. Az általánosan elfogadott azon elvek helyett, hogy Jézus halálával, vére hullásával helyettes elégtételt adott s kiengesztelte a jogos isteni haragot, *Jézus követésének* a fontosságát hangsúlyozta ki, mint ami elengedhetlen föltétele az üdvösségnek. Ezzel az erkölcsi szempontokat hangsúlyozta ki. Mikor ez a gondolat Hollandiába jutott, csaknem egy teljes századig termékeny vitát eredményezett. Socinus Faustus teológiai rendszerét a legvilágosabban a Rakowi kátéban szemlélhetjük, amely munkát ugyan 1604-ben bekövetkezett halála miatt nem fejezhetett be, de tanítványai egészen az ő szellemében befejezték s a halálát követő évben lengyel nyelven ki is adták. Később többször kiadták latin, német, holland és angol nyelven s átdolgozott formában magyar nyelven is (1632). Magyar nyelven van kéziratban maradt fordítása is ismeretlen fordítótól¹.

A Rakowi káté a Wilbur rövid jellemzése alapján a következőkben egyik legjelentősebb műve a teológiai irodalomnak:

„Ahelyett, amint Luther tette, hogy a Krisztusban való hitet, vagy amint Kálvin tette, az Isten végtelen hatalmát tette volna a vallás leglényegesebb alkotórészének, az örök élet elnyerésének kérdését állítja az érdeklődés középpontjába és a keresztény vallást úgy határozza meg, mint Istentől és a Krisztustól kijelentett utat az

¹ Cluji Unitárius Kollegium nagy könyvtárában „Keresztény tudomány” címen.

örök élet elnyerésére. A természeténél fogva halandó ember az örök életet csak az Isten és a Krisztus ismerete által nyerheti meg; ha ezen ismeret nem helyes, az üdvösség kockáztatva van. Ezért szükséges a helyes ismeret, nevezetesen, hogy Isten egy, nem három személyben, hogy Krisztus lényegében inkább ember, mint Isten, ámbár csodálatos módon született és később isteni erővel ruháztatott fel és imádásra méltó, mint alárendelt isteni lény. Az ő feltámadása biztosítja a keresztényeket, hogyha követik az ő tanításait, felfognak támadni a halálból és elérik a kívánt célt. Minden álláspontot megfelelő szentírásbeli helyekkel támogat, amit mint a tekintély végső álláspontját fogadja el, és a józan észnek is az ő magyarázata szerint mindig megfelel“.

A többi protestáns kátéktól eltérően ez a rendszer nem deduktív, hanem induktív módszerrel dolgozik s tényleg nemcsak a a háromság és egység kérdésére terjed ki, hanem minden más kérdésre is, mint az eredendő bűn, az emberi természet teljes megromlása, eleve elrendelés, helyettes elégtétel, a hit által való megigazulás, örökké való büntetés s ezeket egyformán bibliaelleneseknek és a józan ésszel ellentmondónak találja. Rövidre fogva ez volt a teológiai rendszer, amely két teljes századig szálka volt egyfelől, másfelől pedig kovász újabb vallásos mozgalmak számára, amíg végül is más rendszerekbe beleolvadt.

Amit eddig mondtunk Socinusról, az lényegében nem új, legfőnnebb elfeledett és eléggé nem méltányolt. Wilbur rámutat oly munkaterére is, amely az ő idejében is csak Lengyelországban volt ismeretes, s amelyről eddigelé nagyon keveset, vagy éppen semmit sem mondott az egyházi irodalom: *Socinus társadalmi, szociológiai alapelveire* is. Most röviden ezzel foglalkozunk.

Lengyelországban hittanilag is, de általában világfelfogás szempontjából is nagy zavar volt, mikor Socinus odament. A hittani álláspontok körüli különböző szempontokról részletes tanulmányt írt Dr. Borbély István „A mai unitárius hitelvek kialakulásának története“ című művében,¹ a szociológiai szempontokat még nem tanulmányozta senki. Az antitrinitárizmus s általában a reformáció társadalmi kérdésekkel is foglalkozott, nem egyszer a szélsőséges oldalon is. Lengyelországban az antitrinitáriusok két egymással ellentétes párton állottak a társadalmi kérdéseket ille-

¹ Ker. Magv. 1923 - 24. 154-172 l. — 1-20 l.

tőleg, A litvániaiak egészen a konzervatív állásponton voltak, mert itt egy gazdag nemesi osztály állott a reformáció élén, de Kis-Lengyelországban, ahol más volt a helyzet, már a szélsőségesek álláspontja került fölü. A kislengyelországi reformáció hívei között bőségesen voltak olyanok, akik a mai radikálisok és bolsevisták közé is beillenének, akik az államrend, az adó, katonáskodás, eskü, halálbüntetés, stb. ellen foglaltak állást. Ezek ellen irta Paleolog Jakab (1581) *De magistratu Politico* című művét, mely a régi konzervatív álláspontnak a védelme s amely szerint a keresztény fegyvert viselhet, harcolhat, vagyont gyűjthet, hivatalt vállalhat, törvény előtt követelheti jogait, esküt tehet, stb.

Socinus álláspontja a középuton haladott. Ő valóban nem csak a hittani, hanem társadalmi kérdésben is a különböző irányokat egységre tudta juttatni. Az ő rábeszélő modora ezen a téren is érvényesült. Sociális elveit a következőkben foglalhatjuk össze: Mint a hittani elveit, társadalmi eszméit is szigorúan a szentírásra alapítja. Ő is főntartja azt az elvet, hogy a keresztény nem ölhet, sem mint polgár, sem pedig mint katona, a *ius gladii* senki sem gyakorolhatja. Még a védelmi háboruban való részvétel sem egyeztethető össze a keresztény kötelességgel; nemcsak a rossznak való ellenállás van megtiltva, hanem a büntetés, vagy bosszúnak való ellenszegülés is. Még önvédelemből sem szabad ölni, sőt megsebesíteni sem. Ha valaki a bíróságnál az igazságtalanságok jóvátételét kéri is, a támadónak megbüntetését nem kívánhatja. Az adót meg kell fizetni, anélkül, hogy annak hova fordításáról érdeklődnénk, mert elsősorban a pácifistának érdeke, hogy a törvényeknek engedelmesséjék, a társadalmi rend főnnálljon. A társadalmi rend ellen való lázadást elítéli, szóval ellene mond minden anarchiának, erőszaknak; a békés evangéliumi haladásnak a híve. Egyéb társadalmi kérdésekben Socinus mérsékelt. Elismeri a tulajdon jogosultságát, de nem engedi meg a vagyonnak egyesek kezében való főlhalmozódását, a fényűzést a ruházatban és életmódban, nem kárhoztatja a mérsékelt vagyonszerzést, nem tiltja el teljesen a hivatalos esküt, sem a bíraskodást, sőt Pál apostol után teljesen nem itéli el a rabszolgaságot sem. Ezekben foglaljuk össze Wilbur után Socinus társadalmi elveit, melyekkel eddig az irodalom nem foglalkozott.

A tovább következő részben Wilbur Socinusnak hatásával foglalkozik. Socinus halála után kiadták Socinus műveit *Biblioteca*

Fratrum Polonorum című sorozatban is, amiáltal még jobban be-
lekerültek a közforgalomba. Európában az egyetemeken a tanárok,
tanulók, papok s mások is sokat foglalkoztak ezekkel a művekkel
s a hatásuk kétségtelen. Mosheim azt mondja, hogy a cripto-so-
ciniánizmusnak hatása megállapítható a német *Auffklärungban*,
befolyásolta a francia *Éclaircissementet*, a *jansenistákat* és a *port-
royalistákat*, sőt a jelenkor német, francia és sweizi szabadelvű
teológiában is a nyomai föllelhetők.

Mint elsősorban vallásos irányzat, a socinianizmus Hollan-
diában nyert otthont, hol a szellem türelmes volt s a mennoniták
felekezete meg éppen rokonszellemű volt. A mennoniták felekeze-
tét jó irányban befolyásolta s ezek közül sokan voltak, akik ki-
váló irodalmi munkásságot fejtettek ki, mely irodalmi munkásság
az angol vallásos szellemre is nagy hatással volt. Valóban az an-
gol unitárius szellemnek fölbresztésére a socinianizmus kiváló
befolyást gyakorolt, a régi árianusi irányzat teljesen átalakult s
utat nyitott a modern unitarizmus kifejlődése felé. Az angol szoci-
niánizmus pedig az amerikai szabad szellemre gyakorolt befolyást.
Ezenkívül azonban a konzervatív egyházban is volt sok szabad gon-
dolkozó, akiket szociniánizmussal vádoltak, amiből az látszik, hogy a
hatása oda is eljutott, ahol a rendszer és a hagyományos felfogás
a régi keresztényi alapokról nem tért le.

Hátra van még az a kérdés, hogy a Socinus munkásságá-
nak s általában a szociniánizmusnak megállapítsuk az értékét és
jelentőségét. Már Crellius, a kiüldözött lengyelek között legtovább
élő teologus megállapította volt, hogy a szociniánus név teljesen
feledésben menendő félben van, ma pedig senki sincsen, akit szo-
ciniánusnak hívnának. Ez így is van, mert a hollandok is más
nevet vettek fel, az angol Priestley már a 18. században fölvette,
az unitárius nevet, az amerikaik sohasem hívták magukat szocinia-
nusoknak, a név tehát, éppen mint az eszme beolvadt más moz-
galmakba. És mégis meg van a jelentősége és értéke, mert ha
egyes megállapításai ma már idejüket multák is, de azért a szo-
cinianizmusban vannak lényeges alapelvek, mélyebbek, mint a
teológiai elvek vagy teoriák, amelyekkel Socinus hozzájárult a
nyugati világ szellemi életének a fejlődéséhez. Három kiváló alap-
elvet állított fel: teljes szellemi szabadság a vallásban, az ész
teljes használata a vallásban és nemes türelem a vallásban. Soci-
nust ez a három fontos alapelv különbözteti meg a reformáció
idősebb és számban erősebb hajtásaitól.

Ami a vallásban való szabadságnak a kérdését illeti, ebben Socinus az antitrinitárius reformációval egyértelemben szakított minden dogmával, ami a Szentírással ellenkezett. Ő is állított fel hitrendszert, de olyat, amelyet a meggyőződése diktált s amelyet a Szentírásból igazolni tudott. Azonban a confessiót sohasem tették az ő utódai az egyházba való belépés föltételének.

Az ész használatára való meggyőződését Socinus az olasz humanizmusból örökölte, amelyen ő felnőtt. Akkor is, midőn a Bibliát legfőbb tekintélynek állította föl, okoskodik azon, mint egy ügyvéd, visszautasítja azokat a magyarázatokat, melyek az észnek ellentmondanak, sőt sokszor éppen erőszakolja, hogy a józan észnek megfeleljenek. A holland szociniánusok még merészebbek voltak, néha magát a Szentírást is alárendelték az ész bírálatának, amikor a kettő között ellentmondást tapasztaltak.

Ami pedig a vallásos türelem gondolatát illeti, szintén egyike a legnemesebb gondolatoknak a vallási türelmetlenség századában.

Ennek a gondolatnak legelső kifejezését az ardeali unitárius reformációban találjuk, amely a szociniánizmus teljes kifejlődését csaknem egy fél századdal megelőzte.

A hollandiai szabadelvűek között is ez az elv nagy tiszteletben részesült a 17. és 18. században, míg a 19. és 20. század szabadelvűsége általánosan elismert és megbecsült elvvé tette. Sajnos, hogy a mai világban igen gyakran találkozunk olyan társadalmi terrorral, amely teljesen megfelel a régi teológiai gyűlölségnek és vallási üldözésnek.

Socinus Faustus munkássága tehát egyike a legjelentősebb reformátori munkásságnak. A vallási és társadalmi haladásnak valóban egyik legnagyobb tehetségű és áldozatos életű uttörő munkása volt. Sok gyűlöletben és félreértésben volt része, egyidőben csaknem egészen elfeledték és a sirja is csaknem jeltelenné vált. Az angol és amerikai unitáriusoknak hálás kegyelete azonban sirját megjelölte egy szép emlékkal, s munkásságát pedig nem engedi, hogy a feledés örök homálya befedje. Socinus munkássága az európai és amerikai szellemi életre termékenyen hatott és csak hálásak lehetünk Wilbur professzornak, hogy erre felhívta a világ figyelmét s az unitarizmus történelmének nagy küzdelmeit, nem méltányolt érdemeit, sok üldöztetését és szenvedéseit kikutatja és a világ ítélete elé állítja. *Benczédi Pál.*

Báró Jósika Miklós.

1836 tavaszán egy szerény kiállítású igénytelen kis könyv látott napvilágot. Szerzője egy ismeretlen ardeali fiatal ember volt, báró Jósika Miklós. Ez a könyv és a rajta levő évszám a művészi értelemben vett magyar regény megszületésének idejét jelzi. Az Abafi értékét hamar felismeri úgy az olvasóközönség, mint az irodalmi kritika és még ugyanabban az évben a magyar kritikai irodalom egyik legnagyobb tekintélye Szontágh Gusztáv ismertetésében a következő szavak kíséretében mutatja be a könyvet: „Uraim, le a kalapokkal! Egy művet van szerencsém bemutatni, mely körében elsődrendű, legjobb, mióta ez a nyelv zeng, illő, hogy azt tisztelettel fogadjuk.“

Ki volt ez az ismeretlen fiatal ember, aki a névtelenség homályából előlépve, egyszerre megnyerte a kritika és a közönség tetszését? Báró Jósika Miklós, az Abafi szerzője megett ekkor már egy élményekben gazdag fiatalság tapasztalatai állottak és most, amidőn egyszerre minden előzmény nélkül írói tudásának teljes fegyverzetében állott a közönség elé, mindenki figyelme feléje fordult. Az Abafi szerzőjét, báró Jósika Miklóst, Ardeal adta a magyar irodalomnak. Turdán született 1794 április 28-án. Családja egyike Ardeal legrégibb főnemesi családjainak. A Jósikák leányágon a Báthoriakkal tartottak rokonságot. Ifjusága javarésze Ófenesen telt el, ebben a Clujtól alig néhány kilométernyire fekvő havasalji falucskában, a család ősi kastélyában, amely mint Jósika írja: „régí lőrésekkel ellátott, inkább zárdához, mint kastélyhoz hasonlító regényes vár volt“. Anyját korán elveszti, alig 3 éves, amikor 4 testvérével együtt árvaságra jut. Rokonai nevelik fel becsületesen, de anyai szeretet nélkül. Kora gyerekségét a legkülönbözőbb rokonoknál tölti el és így akaratlanul már ekkor megismeri szűkebb hazáját, Ardealt. Apja művelt ember, kitűnő társalgó, aki már író barátokkal, a századvégi Ardeal fordító író intellektuelleivel tart fenn meleg kapcsolatokat. A fiatal Jósika figyelmét egyelőre nem a könyvek kölik le, hanem a va-

dászatok, lovaglás és a végnélküli kirándulások. Nevelői is állandóan változnak. Közülök legnagyobb hatást rá egy francia emigráns tesz, Lenoir Dubignon, Armand grófja, aki fiatal tanítványának lelkét széles világlátásával és meleg humanizmusával nyeri meg. Dubignontól hall először az Európát alapjaiban meg-rázó és felforgató eseményekről, a francia forradalomról és Napoleon első hadjáratairól. Dubignon büszkélkedve beszéli el fiatal tanítványának az egyiptomi hadjáratot, amelynek állítólag ő is részese volt, mint ezredes Kléberrel és a fiatal Bonapartéval együtt. E rejtélyes multu világjáró franciáról, aki egyébként rózsakeresztes lovag is volt, írja egy félszázaddal később Jósika: „Az én nevelőim közül, mi a műveltséget illeti, egyiknek sem köszönhettem többet, mint neki.“ Nevelője elbeszélései nyomán korán felébred Jósika lelkében a kalandor élet és a harci dicsőség utáni vágy. Közben bekerül a cluji piaristák nemesi internátusába. Itten a többi növendékekhez hasonlóan él. „Egy keskeny fenyőágyon, szalmazsákon háltam és egyszerű paplannal takaróztam“ írja. Az internátusból a városba eleinte csak ritkán mehetett ki, de később mint serdülő ifju, részt vett a táncmulatságokban, az álarcosbálokban és látott néhány szinelőadást is. Ekkor nyílik számára alkalom az erdélyi Versailles Bánffy György fényes szalon életének megismerésére. Félszázad mulva is a gyermekkor friss benyomásai tolulnak lelkébe, amidőn leírja ezt a híres századeleji erdélyi szalont. A fényes barokk palota termeiben a vendégek csillogó öltözötű sokaságában éles szeme a sir szélén álló kopott ruhájú testőrirt, Nalácz Józsefet veszi észre és mellette Ardeal többi akkori vezető egyéniségeit. „E korban — írja — különösen hazai krónikáink érdekeltek s már ez időben úgy tele-szedtem fejemet hazánk regényes multjával, mintha valami titkos szózat és ösztön előre sejtette volna irói pályámat.“ Még tizen-hetedik évét sem töltötte be, amikor beállt katonának. Ezredét Galiciába irányítják és a fiatal katonának dermesztő hideg télben, hóviharok közepette kellett megtennie a hosszú és fárasztó utat a Kárpátokon át. A front mögötti élet nem nagyon érdekelte Jósikát, a galíciai városokat tul piszkosoknak találja, az embereket, egy-két lengyel nemből eltekintve, unalmasoknak és visszataszítóknak. A harci dicsőség pedig, amire romantikus ifju lelke vágyott, ezuttal is elmaradt. Ezrede, melyet a Napoleon oroszországi hadjárata támogatására küldtek, a lengyel-orosz határ közelében ma-

rad, de a harcokba nem avatkozik bele. Már-már elcstigged, hogy nem lehet részese a világtörténelmet formáló nagy eseményeknek, amidőn hirtelen ezrede az Olaszországba távozásra kap parancsot. Lengyelországtól Olaszországig ismét hatalmas utat kellett megtennie, de ez az út a maga változatosságával, embereinek és tájainak különbözőségével leköti figyelmét, új élményekkel gazdagítja lelkét. „Tirol, — írja Jósika — reám a legkellemesebb hatást tette, e szoros völgyek balra a nagy kőhasábokon át folyó zöld darabbal, szécsitő magas hegyek, fűszeres fenyvesek, mindez emlékeztet az erdélyi havasok vadonabb tájképeire, de nagyszerűbb, megkapóbb volt“. Olaszországban ezrede Beauharnais hadseregével kerül szembe. Itt hamar megkapja azt, amire vágyott, igazi háboruba kerül és szemtanuja, részese lesz a híres Mincio melletti csatának. A francia hadsereg az osztrákok háta mögé kerülve, hosszú és véres csata után visszavonulásra kényszeríti ellenfelét. A csata kezdetén Jósika tartalékban volt, de a hátbatámadás pillanatától kezdve belekerül a harcba és a jól képzett, nagyrészt magyarokból álló lovasezred ellentámadást indít a francia gyalogság ellen. A heves közelharc hátborzongató emlékei egész életén át kísérik, de különösen fájó emlék marad számára a Bánffy György fiával való találkozás, akit a csata utáni reggel a kis parasztházban a szalmán maga mellett holtan talál. „Lehetetlen ennél valami vérgerjesztőbbre gondolni, — írja — annyival is inkább, mert e még halva is szép arcra azonnal ráismertem“. A Mincio melletti csata után főhadnagynak nevezik ki, majd nemsokára elnyeri a kapitányi rangot és 1814-ben Bécsbe kerül. Ott él az osztrák fővárosban a híres bécsi kongresszus idején, amikor Európa minden részéből fejedelmek, vezérek, katonák, diplomaták és kalandorok ezrei árasztják el a Habsburg fővárost, teszik színessé és elevenné társadalmi életét. Jósikának alkalmá volt a legjobb szalonokba bejutni. Részt vesz azon a híres bálon is, amikor megjön Napoleon visszatérésének híre. Látja megremegni a fejedelmeket és megpillantja a híres hadvezérek sápadt arcait, a nagy korzikai árnyának feltűnésekor. Ezredét nyomban Franciaországba rendelik, de harcra már nem kerül sor és a fiatal Jósika eme harmadik hadjárata csupán azt az örömet szerzi meg számára, hogy megismeri Franciaországot és Párist. A megszálló hadsereg büszke tisztjeként járja be Észak-Franciaországot, majd rövid idő múlva ismét visszakerül Bécsbe. Jósika fejlődésében nagy szerepet játszott arisztokrata szár-

mazása és az a főnemesi környezet, ami élete első felében körülvette. Éleslátását, emberismeretét nagyban befolyásolja ez a milieu, amely a való élet szomorúságaitól távol élve csak a saját jólétét látta és élvezte. Vajjon lehet-e elképzelni, hogy ebben a fiatal korban és környezetben más életfilozófia adódhatott volna számára, mint a valóságot kerülő romantika? Különbön is Jósika tehetsége több irányu. Az irodalom számára az életnek csak egyik kiélési formája volt. Az ifju Jósikát a tánc, a társaság, a könyvek és a lovaglás egyaránt érdeklik, figyelmét az élet és a kulturösz-tönök egyformán lekötik. A bécsi kongresszus után Európára csendes korszak köszönt be és Jósika is ugylátszik új életformákat keres, gondolkodását komolyabb problémák kötik le. Első irodalmi kísérletezései is erre a korszakra esnek. Szereti a szinpadot és a drámairással kísérletezik. Első próbálkozását bemutatja Raymondnak, de mert nem nyer tőle biztatást, elcsügged és egyelőre leteszi a tollat. Akkoriban ismerkedik meg egy szabolcsmegyei nemes leánnyal, Kállay Erzsébettel, akit nemsokára 1818-ban nőül is vesz. A katonaságot otthagya ardeali birtokaira vonul vissza, de mert alföldi származásu felesége nem tudja Ardealt megszeretni, Jósika is kénytelen felesége birtokaira az Alföldre leköltözni. Itt viszont sem a vidék, sem az emberek nem nyelik meg Jósika tetszését. A nyugati műveltségü és életmódu ardeali főnemes nem tudja megszokni az elparlagiasodott szabolcsmegyei nemesség durva szokásait és életfelfogását. Különbön is feleségétől elhidegül és a már férfivá lett Jósika családi életében nem találván boldogságot, egészen az irodalom felé fordul.

Jósika Miklós élete ezután Ardeal és Pest közt oszlik meg. Boldogtalan házassága gyakran üzi el hazulról és ekkor rendszerint Pesten vagy Clujon keresett irodalmi ambícióinak megfelelő társaságot. Pesten megismerkedik a kor legnagyobb íróival Vörösmarthyval, Bajzával, Fáyval, Szemerével, Toldyval és Eötvössel.

Ardealban a harmincas évek kezdetén újra felélednek az alkotmányos életet követelő törekvések. A fiatal Jósika tevékenyen vesz részt Wesselényi mellett ezekben a mozgalmakban, de figyelmét már ekkor inkább az irodalom köti le. 1835-ben két politikai tárgyú könyvet ad ki Clujon a „Vázlatok“-at és az „Irány“-t. Mindkettő az akkoriban divatos társadalomszemlélet és életfilozófia terméke. Nem mély alkotásuk, de írójuk sok mindent tisztáz bennük, nem annyira az olvasói, mint inkább saját maga szá-

Báró Jósika Miklós.

mára. Foglalkozik a magántulajdon kérdésével, a nép és a társadalmi osztályok fogalmát próbálja tisztázni, majd máshol nevelési és illemtani kérdéseket vet fel. Természetesen mindezt a kezdő író jellemző rendszertelenséggel rapszódikusan adja elő. Jósika elitéli az előítéleteket és szeret rámutatni a két művében az emberi természet nagy ellentmondásaira. Mindkét könyvben, melyek az Abafit megelőzték, már benne van a messzenéző írói tekintet és az iritudás, mely hibáin át jelzi az eljövendő nagy író. Az emberi életről elmélkedve ezt írja: „Az ember egy kis világ, van benne észak, dél, kelet, nyugat, vagynak több részei, melyek tágabb, szűkebb határral, kisebb, nagyobb műveltséggel bírnak. Van forró, mérsékelt, s hideg égálja, s még sok ismeretlen vidéke. Vagyon napja, s bujdosó csillagai, vagynak üstökösei, melyek ritkán s rémitően tűnnek fel“. Jósika tehát látja az ember különös és egyéni belső világát és írói tollát e csodás világ feltárására próbálja most már felhasználni. 1836-ban megjelenik az Abafi, de megírásban ezt megelőzte már a „Zolyomi“ című regénye. 1836-tól 1847-ig lankadatlan szorgalommal dolgozik tovább, új és új regénytémákat vet fel, rengeteget olvas történeti regényeihez és tervei nagy részét meg is valósítja. Közben a reformkor kedvelt gondolatai foglalkoztatják és amidőn a 48-as forradalom kitör, a magyar nemzet életére döntő eseményeket lelkesedéssel fogadja és elvállalja a honvédelmi bizottság és a legfőbb kegyelmi törvényszék tagságát. E miatt a forradalom leverése után vagyonát elkobozzák és őt távolléte miatt jelképesen felakasztják.

Közben szerencsétlen házasságlete válással fejeződik be. Jósika áttér a református vallásra és 1847-ben 53 éves korában feleségtől veszi Podmaniczky Juliát. Felesége hűségesen követi őt a forradalom viharain át egyik helyről a másikra, majd amidőn Jósikának az üldöztetés miatt menekülni kell gyalog a Kárpátokon át Sziléziába, ő is utána megy és megossza vele a száműzetés keserű kenyerét. A külföldi élet, az állandó nélkülözések, az üldöztetések, a megélhetésért folytatott fokozottabb küzdelem nem csüggesztik el sem Jósikát, sem ifju feleségét. Hazájától távol az öregedő Jósika páratlan tevékenységet fejt ki. Mialatt felesége segít irodalmi munkáiban és amellet csipkék eladásából szerez magának jövedelmet, ő egyik regényét a másik után írja. Művei nemcsak magyarul, hanem németül is megjelennek. A regények mellett emlékiratot és történeti műveket is ír és berendezkedik a meg-

élhetés kényszere alatt a tömegtermelésre. Irodalmi munkássága mellett hosszú ideig vezeti az emigránsok propaganda irodáját és ezáltal a magyar ügynek felbecsülhetetlen szolgálatokat tesz. Emigráns élete javarészt Drezdában és Brüsszelben tölti el. Élete végén még betegen is ír és a halála előtti évben is három regénye jelenik meg tiz kötetben. Emlékiratait már nem tudta egészen befejezni, soha nem lankadó kezéből a halál kiütötte azt a tollat, amivel nemzete irodalmának oly nagy szolgálatokat tett. 1865. február 27-én hazájától távol hal meg, holttestét néhány évvel később hazahozták Ardealba s a cluji házsongárdi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Igy ért véget Jósika Miklós Ardealból kiinduló vándorélete, hazájától távol, melynek sorsa jobbrafordulását már nem érthette meg. Pedig munkás élete új tervek megvalósításán fáradozott és élete alkonyán is a tovatűnő idő feletti szomorúságában így ír „ha az ember bizonyos időt elért, s egész hosszú életére visszaemlékezik egy az ami mindenekfelett meglepi, az a leghosszabb életnek is a rövidsége.“ E szavakat nem a halálfélelem írta Jósikával, nem a saját elmulása fölötti bánat, Jósikának csak a meg nem valósult tervei fájtak és fájt az, hogy szive és képzelete gazdagságából nem tudott még mindent átadni nemzetének és embertársainak.

Jósika érdemeit az irodalomtörténet rég megállapította már. Neve legnagyobb regényíróink sorában foglal helyet. Ő maga mintegy saját művészetének eljövendő sorsára célozva, szerényen azt írja a magyar regényírás uttörőiről a Regény és a regényítészet című művében „Nálunk a regénynek, mint irodalmi ágnak vagy nemnek senki sem vonja kétségbe becsét, s ki e nemnek életet adott, az minden szerénytelenség nélkül ez áron, de csak ezen az áron, hosszú irodalomtörténeli életre számíthat. Ha aztán a jövő eljő, aki a helyét a maga idejében becsületesen betöltötte, mitse gondoljon tőle, ha az utókor saját haladásához mérván az ő érdemét azt kicsinynek látja.“ Az utókor épügy, mint a saját kora, Jósika érdemeit nem találta kicsinyeknek és bár a közönség ízlése az utolsó félszázad alatt egészen eltér a Jósikától jelzett utaktól, főbb regényei: az Abafi, A csehek Magyarországon, Zrinyi, a költő, és Jósika István a legnagyobb magyar regények közé tartoznak.

Jósika egyforma szorgalommal irt történelmi és társadalmi

regényeket. 1836-tól fogva három évtizeden át áll a magyar regényírás szolgálatában, csiszolja, nemesíti, formálja ezt a magyar földön csak későn gyökeret verni tudó műfajt, amelynek nagyszerű fellendülését élete végén már megérhette. Százhuszonhét kötet regénye és novellája jelent meg. Pályáját a szabadságharc két részre osztja, 1848-ig harminchét kötet, 1865-ig nyolcvan kötet könyve jelent meg. Érték dolgában a szabadságharc előtti művei állanak elől, melyeket fiatalabban és nyugodtabb körülmények között nagyobb előkészületek után készített el. Ezeket Scott Walter, Victor Hugo és Eugene Sue hatása jellemzik. A szabadságharc után inkább Dumast utánozza és a nagy termelés, művei belső értéke rovására ment. Mig a szabadságharc előtt jóformán egyedül uralja a magyar regényírást, utána a kritika és a közönség részben melléje, részben feléje helyezi nagy vetélytársait Eötvös Józsefet, báró Kemény Zsigmondot és Jókai Mórt. Jósika irodalmi eszményképe a romantika volt, az az irodalmi áramlat, amelyiket ő egy kissé megkésve próbál magyar regény területén meghonosítani. A romanticizmus a nyugati nemzetek irodalmában forradalmi igényekkel fellépő új irodalmi iskola, de egyszersmind életszemlélet is, amely a klasszikus világformákba merevedett látásmódjával szemben az egyéni érzelmek felszabadítását akarta. Jósika a romantikából többnyire csak az írói eszközöket veszi át, de mesterei mindent átalakítani akaró forradalmi lendülete lelkétől távol marad. Szereti a régi korszakok szokásait, embereit felidézni, de megfigyelései legtöbbször csak a külsőségekre szorítkoznak. Történelmi regényei nagy hibája, hogy a történelmi keret a szokások, a divat, a helyi színek festése mögött elsikkad a lélek, a történelmi idők lelke és élő valósága.

Jósika Miklós történelmi regényeken kívül írt társadalmi regényeket is. Ezekben szereti bemutatni a káros szenvedélyeket, a tiszta emberi jellem kialakulását letörő ártalmas életöszönöket, szokásokat és bűnöket. A társadalmi környezet és a jellemek festésében néha egészen reális, de soha sem mély. Hiába mondja egyik regénye előszavában, hogy az életet a maga mezitelenességében akarja bemutatni, műve mégsem éri el azt, amit realizmusnak nevezhetnénk. Jósika főhibája, hogy a belső élet helyett csak a külsőt tudta megragadni és leírni. Ő maga is bevallja az Abafi előszavában, hogy „A magyar regényírónak azon kell lenni, hogy olvasót szerezzen, s így inkább a külső étellel kell bibelődnie,

mi a nagyobb résznek igazolására szól, mint a belsővel, mely a műveltebb, a gondolkozó olvasót mulattatja.“ Jósikának még nagy érdeme az is, hogy a magyar regény számára olvasóközönséget teremtett. Az ő regényei szorítják háttérbe a korában annyira elterjedt külföldi prózairodalmat és szereznek megbecsülést a hazai talajból fakadó, de még gyermekcipőben járó magyar regénynek. Könyvei megsokszorozzák a prózai műveket olvasók számát és nagyban hozzájárulnak a magyar középosztály addig fejletlen izlésének kicsiszolásához.

Jósika írói és emberi jellemének kialakításában nagy szerepet játszott származása is. A családi hagyományok, a baráti környezete, a vidék, és azok a közvetlen társadalmi formák, amelyek között ifjúsága eltelt, mind hozzájárultak a történeti érzék felkeléséhez. Különben is a múlt század elején Ardeal régi szokásaival, beszédes emlékeivel, féltékenyen őrzött nemesi hagyományaival és főúri kastélyaival valóságos élő muzeuma volt a már letűnt magyar középkornak. Jósika lelke akarva nem akarva megtelt szülőföldje szeretetével. Mi sem természetesebb tehát, mintsem az, hogy a nemzeti multat fölfedező romantikában fölleli a korának és a saját lelki alkatának legmegfelelőbb életszemléletet és művészi tudásának teljes erejével próbálja ezt az új látásmódot Ardeal multjára alkalmazni. Jósika nagy érdeme, hogy felfedezi a magyar irodalom számára szülőföldjét. Kazinczy Ferenc ardeali utazása ismeretlen lelki tájakat tár a magyarság elé, de utleírása sokkal kisebb közönséghez szól, mint néhány évtizeddel később Jósika ardeali tárgyú regényei. Így tehát szülőföldünknek a magyar regényirodalomban Jósika szerez polgárjogot és helyezi az őt megillető helyre.

Jósika irodalmi fellépése a reformkorszakra esik, arra az időre, amikor a magyar szellem csodálatos kibontakozása nagy ígéretek reménységét csillogtatja meg a nemzet előtt. A nagy feladatokhoz nagy emberek állottak rendelkezésre és a nemzetet ez a kitűnő szellemi vezérkar lendülete magával ragadja egy boldogabb élet illuziói felé. Az irodalom ebben a korszakban csak a legkritkább esetben öncélu. A kialakuló magyar polgárság és a feltörekvő népi gondolat harci eszköze minden vers, minden igaz ihletből és a valóság megváltoztatásának akaratából fakadó művészi alkotás. Jósika irodalmi felfogása is távol áll az öncéluság gondolatától. Regényeiben nem csupán szórakoztatni akar, hanem

nevelni, javítani is. Meg van győződve és ebben kora boldog optimizmusát osztja, hogy az erkölcsi eszmék valamikor föltétlen diadalra fognak jutni. Hiszi, hogy a jó példa művészi bemutatásával meg lehet javítani a legrosszabb embert is. Az eposz csodálatos eleme így megy át a romantika naiv emberlátásába és ábrázolásába. Alakjai épen ezért eszményített, a való élettel csak részben megegyező hősök, akik nem a földi valóságok képét tükröztetik vissza szavaikban és tetteikben, hanem alkotójuk sajátos lelkivilágát. Jósika érdeme, hogy ezt az eszményítést is nemesebb, a társadalmat és az embereket megváltoztatni akaró eszmék szolgálatába állította. Művein érzik Wesselényi Miklós és Széchenyi István eszméinek hatása.

Mindent összefoglalva jellemzéséül elfogadhatjuk egyik legjobb ismerőjének a ragyogó tollu esszéistának: Erdélyi Pálnak dicsérő szavait „A művészi koszoru soha se jöhet elég későn, azt meg fogja hozni mindenkinek az igazságos jövő, de írónak azt érni meg, hogy nélküle lehetnének még ugyan regények, de nem volna regényirodalom, a legbüszkébb dicsőség“.

Dr. Jancsó Elemér.

A hollandiai szabadelvű protestántizmus.

Irta: dr. theol. Nicolette A. Bruining.

Hollandiában több protestáns egyházat és csoportot találunk. Nem sokkal a reformáció elterjedése után, egymás mellett alakulnak ki az egyházak. Köztük a legerősebb a kálvini alapon álló állam-egyház, — Nederlandsche Hervormde Kerk — melyhez a lakosság legnagyobb része tartozik, s mely így népi egyház jellegével is bír. Német földről bevándoroltak alakítják meg a lutheri egyházat, melyhez később a lakosság közül is csatlakoznak. A mennoniták erőslélekszámu egyházát viszont későbbi idők folyamán a holland földre menekültek gyarapították. 1618 után, amikor a kálvini állam-egyház legszabadelvűbb csoportját, Arminius követőit, az arminianusokat az egyházból száműzték, alakul meg a remonstráns egyház. Megfigyelhetjük az elmondottakból, hogy a hollandiai szabadelvűség nagyon régi keletű. Hollandia szellemtörténetén, a humanista reneszánsz óta, a kálvini eredetű orthodoxia mellett egy szabad, nem dogmatikus, racionalis, piétista irányzat is huzódik végig. A XIX. században ez a négy egyház él egymás mellett, amikor a felébredt modernizmus mindegyiküket áthatja.

A remonstránsok egyháza majdnem teljesen szabadelvű színezetűvé válik, a mennonita gyülekezeteknél, melyeknek nincsen közös hitvallásuk, ez a megkülömböztetés nem válik annyira észrevehetővé, mert nincs gerinc, amit az egyik gyülekezet állítson a másik tagadásával szemben. Más helyzetet találunk azonban a kálvini és a lutheri egyházaknál. Mindkét utóbb említett egyházban található egy határozottan szabadelvű csoport, akik dacára annak, hogy egyházuknak tagjai maradtak, külön egyesületbe tömörültek azzal a meggyőződéssel, hogy egyházukon belül határozott feladatuk van.

1870-ben történik az első kísérlet, hogy a különféle egyházak szabadelvű csoportjait, egy közös egyesületbe — Nederlandsche Protestanten Bond — szervezzék be, azokkal együtt, akik eddigi kapcsolataikat egyházaikkal elvesztették. Sokaknak az

a reménysége, hogy ez a szervezet új egyházzá alakul, nem valósult meg. A szabadelvűek legnagyobb része egyházuk keretén belül maradt, de nagyon sokan közreműködnek és tagjai a németalföldi protestáns uniónak, amely közös munkájukat végzi.

A XX. század elején történik meg a szabadelvű ifjúság szervezkedése. Előbb az egyetemi ifjúság indul meg, de csakhamar követi őket a városi és azután a földmives fiatalság is. Táborokban és konferenciákon már együttesen találkoznak, míg a legfiatalabbakat a gyermekistentiszteleteken keresztül kapcsolják be a közös munkába. A különféle ifjúsági csoportok mind együttműködnek a szabadelvű keresztény ifjúsági központban, melyet annak állandó titkárai vezetnek. Utrechtben, Nieuwe Gracht 27. sz. alatt van ez a központ, ahonnan a többi hollandia szabadelvű mozgalmat és a nemzetközi társulatot is adminisztrálják.

Örvendetes, hogy 1923 óta a különféle egyházi egyletek és csoportok megbízottai meghatározott időközökben rendszeresen találkoznak — ebben a munkában az ifjúsági központ is részt kért — s ott közös munkájukról tanácskoznak. A Central Committee — a központi bizottság munkájának egyik legelső eredménye a Vrijzinnig Protestantsche Radio Omroep, a szabadelvű egyházak rádió társasága megszervezése, s tagjai a szabadelvű protestántizmus összes alakulataiból kerültek ki, rendszeres rádió szolgálatot ad, napokra elosztott heti kb. 7—8 órában. Ez is azt mutatja, hogy a szabadelvű protestántizmus dacára annak, hogy számos csoportra oszlik, egy közös testbe tömörül. A központi bizottság másik végzett munkája annak a hitvallási nyilatkozatnak egybeállítása, amelyik egyfelől a kívülállók számára ismerteti mindazt, ami a szabadelvű protestánsokat egyesíti, másfelől pedig hasznos szolgálatot tesz a rokongondolkodásuak körében, akiket szellemi erejükben megerősít. Még meg kell említenünk egyeseknek és csoportoknak azt a kísérletét, mellyel a szabadelvű kereszténység eszméit magyarázták, hogy nyilvánvalóvá legyen, hogy a modernizmus nemcsak negatívum, hanem pozitív kijelentés is. Groningen, Amsterdam, de különösképen Leiden egyeteméin néhány tanszéket szabadelvű professzorok látnak el. A központi bizottság képviseli a hollandiai szabadelvű protestántizmust a nemzetközi társulat mozgalmában. A hollandiai szabadelvű protestánsok számát ma több, mint nyolcszázezer lélekre becsülik.

Ferencz József fordítása.

A szikszói zsinat kérdéséhez.

Révész Kálmán „Százéves küzdelem a kassai ref. egyház megalakulásáért“ c. művében, azután meg a debreceni hitvita¹ felől a Protestáns Szemle 1894. évi folyamában velem folytatott polemijája közben kitartóan bizonyította azt a conjecturáját, hogy az addigi tudásunk szerint 1568. jan. 6.-ára kitűzött szikszói zsinat, melynek hivatása az Egri Lukács nézetei elleni állásfoglalás volt, nem akkorra, hanem egy évvel előbbre volt összehíva. Egyuttal több más, ezzel egybefüggésben levő időpontot ehhez idomítva, még pedig egyet nem is egy teljes évvel előbbre, hanem a szükséghez képest decemberről csupán a megelőző januárra téve, szintén megváltoztatott. Én akkor eléggé harcoltam e sok jogosulatlan, plane nem is egyöntetű csereberével járó felvétel ellen, melyet kapcsolatba hozott Révész először is azzal az első cikkemet le-sajnáló állításával, hogy képtelenség még gondolni is olyat, hogy Dávid Ferenc az ellene és elvtársai ellen Meliuséktól folytatott harc idején csak megfordulni is merészelt volna Debrecenben, — azután pedig, amennyiben erről a tévedéséről hamarjában kénytelen volt meggyőződni, azzal az újabb állásfoglalásával, mely szerint hitvitát Debrecenben csakis 1569 ben tarthattak Dávidékkal Meliusék. Ugyanily gyorsan megváltoztatta a szikszói zsinat megtartására vonatkozó másik véleményét is, amire nézve előbb azt gondolta, hogy összegyűltek rá s az illetőket széjjelverte Schwendi, mindjárt azután meg azt, hogy össze se jöttek reá.

Ez utóbbi kérdés tekintetében én szintén módosítottam álláspontomat, még pedig ha nem is annyira rövid idő alatt, de most már másodsor, ezuttal a régire vissza. A debreceni hitvitáról irt értekezésem első szövegezésében ugyanis akként vélekedtem, hogy az 1568. jan. 6.-ára összehívott szikszói zsinatot Schwendi betiltotta ugyan, de azért mégis megtartották. Ennek az értekezésemnek a „Kisebb dolgozatok a magyar protestantizmus történetének

¹ Ma már nyilvánvaló előttem régóta, hogy hitviták, de erről „A magyar protestantizmus megszilárdulása és többfelé válása“ c. kéziratban levő művemben használok fel eddig nem ismert, rendkívül érdekes kutfőket.

köréből“ (1910.) c. kötetem részére átdolgozott szövegében és a Pokoly József által irt „Az erdélyi református egyház története“ c. könyv ismertetésében (Századok 1907.) aztán magamévá tettem azt az állítást, hogy össze se jöttek a zsinatra. Ma már újból az a véleményem, hogy szűkebb keretben mégis megtartották, olyképen, hogy a többi tiszáninni diocesis részvétele nélkül egyedül a borsodiak vettek részt benne, mindamellettt egynehány tiszántuli lelkésznek is a jelenlétében. Ahhoz t. i., hogy valamelyik egyházmegye a maga szokott, évenként egyszeri vagy kétszeri (kivételesen háromszori) zsinatát megtarthassa, nem kellett semmiféle felsőbbtségtől különleges engedély, így tehát a borsodi egyházmegye bátran egybegyűlhetett a kitzűzött helyre és időre, mert hiszen ez egészen másfajta zsinat volt, mint aminek engedélyezésére s ezzel kapcsolatban egyebekre kérték volt Schwendit. Azt ugyanis úgy tervezték, hogy az öt szabad királyi város lutheránusait is kötelezze Schwendi a megjelenésre, továbbá a tiszántuliaknak menedéklevelet adjon, Egri Lukácsot pedig eléjük állíttassa. Minthogy azonban Schwendi átlátott a szitán s nem segítette őket hozzá, hogy a praedestinatio és az urvacsorai kenyér dolgában a helvét irány értelmét a lutheránusok jelenlétében emeljék érvényre, sőt Egri Lukácsot sem kényszerítette az előttök való megjelenésre: kénytelenek voltak összébbvonni a vitorlákat. Ennélfogva szikszói határozataikban rövidebbre fogták az előzetesen megállapított tételket, úgyhogy emezek közül a 24. a zsinat végzései között az egyedül fenmaradt 13. lett. Első sorban bizonyára a jelen nem levő Egri Lukács elleniek közül esett el néhány. Lehetséges, hogy a lutheránusokat érdeklők egyike, a praedestinatióról szóló szintén elmaradt, mint amiről a helvét irányuak a magok körében néhány évvel ezelőtt már úgy is döntöttek Tarcalon. Ellenben a másakra nézve az ugyszólva mindennapi gyakorlat halaszthatatlanná tette a végleges megállapodást. Ez meg is történt — miként emlékezetben maradt — oly módon, hogy az urvacsorában beszüntetvén az ostya használatát, kenyeret, még pedig akár közönségest, akár kovásztalant, tettek magok részére egyetemesen kötelezővé.

Minden valószínűség szerint különösen erre a határozatra való tekintettel irtak alá az itt hozott végzéseknek tiszántuliak is és pedig ha nem voltak jelen, utólag, — ha jelen voltak, azonnal. Szerintem jelen is voltak az aláírók, akikről azonban tévesen van állítva az, hogy mindnyájan esperesi tisztet viseltek. Még csak

espereseik képviselői sem lehettek, mert hiszen Czeglédi György, a nagyváradi egyik pap, Sásvári Gergely, a nagyváradi másik pap és Thúri Pál, a bihari pap ugyanazon egy egyházmegyéből való volt, sőt Albensis Pál vagy Gál is, ha t. i. Püspökiben működött már 1568 elején is, miként 1569 októberében. Ha ennél fogva el-
esik az összes aláírók mindegyikének esperes voltáról való állítás, akkor arra, hogy miképen verődtek vagy válogatódtak össze az aláírók, nem birunk más magyarázatot adni, mint azt, hogy ők voltak jelen a tiszántúlról. A tiszáninnenieknek viszont a borso-
diakon kívül általában véve kényes volt a helyzetök a félelmetes Schwendivel szemben s épen ezért távol is tartották magukat vezető embereik. A tiszántúliak eljöhettek, mivel a menedéklevél nem volt annyira nélkülözhetetlen, hogy hiányában mozdulni sem lehetett volna s a Schwendi esetleges szikszói expositurája előtt annyi idegen ember között nem tűnhetett fel egytucatnyi — még idege-
nebb, de neki épen csak annyira idegen.

Nem hallgathatom el másrésről, hogy az aláírók sorában szereplő Melius 1568. jan. 8-áról keltező a Jelenések könyvéről tárgyaló művének ajánlólevelét, ha csakugyan ott volt Szikszón, legfeljebb akként eshetett meg, hogy ezt 8-ának az estéjén írta talán mivel, ha előbb nem is, akkorra már hazajuthatott Szikszóról. Ebben az esetben tehát ez sem bizonyíték ottjárta ellen.

A szikszói zsinat határidejének egy évvel előbbre tévése el-
lenében ujabban jutottam hozzá egy véglegesen döntő bizonyíték-
hoz. A szikszói zsinatnak a tervbe vett keretek közötti engedé-
lyezése céljából Schwendihez Révész Kálmán szerint nem 1569.,
hanem 1566. nov. 17-éről keltező beadott kérvényben az van
mondva Egri Lukácsról, hogy „nunc in Ungvár delitescit“. Tud-
valevő, hogy Egri Lukács Ungvárt is lelkész, sőt állítólag e mel-
lett esperes is volt. Csakhogy ez 1566. évi nov. 30-án, de ezt
előzőleg szept. 4-én is teljességgel nem ő, hanem egy Demeter
nevű volt az ungvári lelkész, amint ezt az országos levéltárban
őrzött nyugtatványai minden kétséget kizáróan igazolják.¹ Így tehát
Egri Lukács a két időpont közé eső nov. 17-én azaz egyidejűleg
nem működhetett ugyanabban az állásban. Igaz ugyan, hogy hite-
les, de néhány évtizeddel későbbi adatok szerint másodpapi állás
is volt Ungvárt, s ennél fogva, ha az Egri Lukács idejében, ha-

¹ Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár 1929. 119. L.

sonló volt a helyzet, esetleg azt is föltehetnők, hogy ezt a másodpapi állást töltötte be. Ámde egyrésről arra, hogy már e tájt is szervezve lett volna itt ez az állás, semmiféle bizonyítékunk nincs, másrésről meg nehezen volna elhíhető, hogy erre a rendszerint ifjabb embereknek, kezdő lelkészeknek való hivatalra vállalkozott volna a már legalább is harmincas éveinek második felében levő, hozzá már régebben külföldet járt, közvetlenül azelőtt pedig egri lelkészséget viselt Egri Lukács. Minthogy pedig esperességét hiteles adat nem bizonyítja, arról nem is kell beszélmem, hogy ezt ebben az alsóbbrendű állásban aligha érhetne volna el, legalább is olyan hamar semmiesetre sem. Mert egészen más volt a helyzet egy olyan második papnak, aki egyébként egyenrangu papi állást töltött be a csak hivatali idejénél s ehhez kötve netalán némi fizetésöbbletnél fogva elsővel, s ennek a helyébe üresedés-kor minden újabb választás nélkül következett, meg egy olyan második papnak, aki egy ilyenül rendszerezített, tehát alsóbbrendű hivatalt foglalt el a parochusé, vagy plébánosé, vagy pastore mellett, amely három néven t. i. emlegetni szokták az elsőpapi tiszt betöltőjét. Azonban a mindezekre való gondolatást fölöslegessé teszi az a körülmény, hogy Egri valósággal elsőpap volt, midőn ez az eljárás folyt ellene. Kétségtelen ez Kassa városának a jegyzőkönyvéből, mely nyilván Ungvár város plébánosának mondja egyenesen ennek alkalmából¹.

Nemcsak a régebben ismert adatok mindnyája, hanem az általam közölt s imént említett egészen új adat is egyiránt az időpontoknak hol egy évvel, hol a szükséghez képest tizenegy hónappal előbbre tolása ellen szólván, a kérdésnek ezt az ágát nem szükséges tovább fejtegetni, hacsak a novemberi meghívónak most meg már szintén nem egy évvel, hanem csupán tizenegy hónappal előbbre nem tesszük a kibocsátási idejét, a végett, hogy Demeter papnak a helyére odailleszthessük Egri Lukácsot már 1566 decemberére.

Hanem igenis még előállok egy conjecturával a Schwendihez intézett folyamodványnak pusztán kezdőbetűikről ismert aláíróra nézve. A Lampe-Embernél előforduló C. P. R. már id. Kiss Áron szerint is,² de a debreceni collegium könyvtárában őrzött Synodaliában mindenkitől megtekinthetően is C. R. K. levén a valóságban, ez semmiesetre sem más, mint Casparus Radics Károlyi. Ellenben a Kiss Áron szerint is sajtóhiba-nélküli, tehát Szilágyi Benjámin Istvánnál is ugyelvő B. Z. és T. N. közül az első okvetlen Basilius vagy Blasius Zikzai (= Szikszai Balázs), a második pedig a régi keletű olvasási és másolási hiba kijavításával alighanem Franciscus Mohi lesz, aki rövidesen ezután fejezhetette be halálával szikszói lelkészségét és szerintem egészen valószínű borsodi esperességét.

Dr. Zoványi Jenő.

¹ Révész Kálmán: Száz éves küzdelem . . . 9. l.

² Károli (!) = emlékkönyv. 53 és 79. l.

Még egyszer Balázs Ferenc „A rög alatt“ című könyvéről.¹

(Hozzászólás.)

Úgy érzem, hogy ennek a testületnek, amelyben együtt vagyunk, erkölcsi kötelessége véleményt nyilvánítani, vagy legalább is érdeklődését fejezni ki abban a felviharzott szellemi tornában, amelynek központjában a fenti mű s annak írója áll.

Kötelezettségünk kettős. Egyfelől írója unitárius lelkész, másfelől tárgya az unitárius papi élet köréből van merítve. Ehez járul az a, mi köreinkben nem mindennapi tény, hogy ezer első példánya elfogyott s egyik nagy magyar könyvkiadó vállalat, a Révai Testvérek szerezte meg az új kiadás jogát a szerzőtől. Így kilátás van arra, hogy még szélesebb körben ismertté válik.

A könyv ez évben jelent meg, a szerző által létrehívott „Aranyosszéki Vidékfejlesztő“ kiadásában, 324 oldal terjedelemben. Tárgya hat esztendő papi szolgálatának álmait, meglátásait, csalódásait és sikereit öleli magába. Szintere egy évig I. G. Duca s vidéke, a többi öt esztendő a cheia-i unitárius egyházközség intézményei s Aranyosszék unitárius népe köré fonódik. Ideje 1929-től—1936-ig, tehát az az idő, amelyet gazdasági szempontból a hitelélet leromlása, nemzeti vonatkozásban a fajelméletek kiéleződése s egyházi életünk terén az új nyugdíjintézet áldásos munkájának hatékony beindulása folytán, mintegy 35—40 ifju, új lelkész munkábaindulása jellemez.

A kor ezen három jeffegzetes tényezője mindvégig érezteti hatását a könyvön.

Megérzi, hogy az élet sokszinű rétegződésével, egymásnak ellentmondó jelszavaival: kapitalizmus, kommunizmus, tervgazdaság, magángazdálkodás, hitel és konverzio reányomta bélyegét az ember legegényibb, legeszményibb lelki megnyilvánulására, hitére s ezzel kapcsolatban egyházi életére.

¹ Felolvasatott az odorheiu-i lelkészkör 1936. X. 28-án Locodeniban tartott gyűlésén.

A fajelmélet különböző szintű inget viselő csoportjai tűzcsóvákat dobnak új tüzek szítására. Erre ő megmutatja, hogy alkotva, saját nemzele sajátos értékeit kiépítve kell állani a vártán.

Végül érzi, hogy a lelkési karunk csaknem egyharmadát kitevő ifju csapat, amelynek minden egyes tagja a kisebbségi sors akadályversenyén küzdötte magát a középiskola padjaitól az egyházközségi számadás-egyensúly bűvészmutatványáig, új feladatok előtt áll. Új a légkör, új a mindennapi élet erkölcsi hullámverése, kényszere, gondja, aggodalma és mindenekfelett más a belső, lelki tartalom, amikor „megszólal a falu“ s Archangelsk-től a Piaveig nyulnak az emlékek felvetőjének szálai.

Az emberek lelkét e különleges kor és alkalomszülte benyomások, gondok, aggodalmak lugozzák, formálják, égetik. Világmegváltók tünnek fel máról-holnapra, akik új jelszavak varázsigeit hintik szerte-széjjel. „Szociálizmus a világ megváltása, kommunizmus az élet csillaga. Egyik napról a másikra gazdag s boldog lesz mindenki.“ „Ezt hallgatni összegyűl a nép ezrivel, a politikus dobverők ígéretéseit csurgó nyállal hallgatja. Ezt már te nem tudod utánna csinálni mészköi pap.“ (267 old.)

E jelszavak élnek, égnek, ha hamu alatt is s minden fájdalom, keserűség sóhaja fujja, éleszti. Nagy városok izzó kohójából hozzák ott szolgáló, kenyérkereső hiveink a jelszavak tüzes szikrát s szórják a csendes falusi mozdulatlanág boglyáiba s kazlaiba.

Mit mondasz e jelszavakra lelkésztestvérem? Letagadod, hogy léteznek? Vajjon kialszik-e attól a boglya tövében szunnyadó parázs? Vagy azt mondog, gonosz tüzek ezek, amelyek a becsületes ember lelkétől távol vannak! Lehet, de a sebek mégis csak égetnek. Vagy tudomást sem véve róla, végzed szorosan vett hivatalos kötelességed; mondva: hallgatni arany. De aztán, ha ebből feltekintesz, melletted találod-e a sereget, amelynek lelki gondozására, az evangélium szellemében való vezetésére esküt tettél?

Azok számára, akik a való élet tényleges adottságait mérlegelve, lelki számadásukat annak figyelembevételével készítették el, akik keresik az utat, akik meg akarják tartani népüket s hiszik, hogy vallásunknak még a mai időkben is van *társadalmi evangéliuma*, azok számára próbál Balázs Ferenc utat mutatni. Leszürri a ma forrongó erjedésben levő társadalmi, gazdasági rendszerekből a számunkra kínálkozó tanulságot s azok figyelembevételével a szövetkezeti élet síkján keresi az utat elsősorban népe gazdasági életének kiépítésére.

Itt önként jön az ellenvetés. A szövetkezeti eszme nem új. Lelkésztársaink sorában számosan vannak, akik e téren derék eredményes munkásságot fejtenek ki népük s egyházuk javára.

Igaz, de a többiekénél az egyéni kiválóságából, előrelátásból fakadó meglátás volt csupán, mely mint mellékfoglalkozás nyert türelmi jogot, míg Balázs Ferenc kisebbségi, egyháztársadalmi tevékenységünk sarkpontjává teszi. Olyan nála, mint a szántóvetőnél a talajmunkálat, amelynek szokásos elvégzése után jöhet a lélek magvetése. Új alapot épít, amelyen megálljon az Úrnak asztala, szószéke, igéje.

A magyar irodalomban sok jeles mű foglalkozik a pap életével. Jókai „Barátfalvi lévitá“-jának keze alatt eszményi világban arannyá válik a sáros rög. Móricz Zsigmond „Fáklya“-ja reménytelenül keresi a nagy Alföld síkján a protestáns lelkész rögös életutját. Nyirő József „Isten igájában“ is egyháza színes prizmáján szemlélteti az életet, gyönyörtől töltenek el látásai, de népét új útra nem viszi. Szabó Dezső „Elsodort falujá“-nak képe megráz, megdöbönt, eszmélésre készítet, de kábultságunkból fel nem emel még a „Segítség“-ben sem, pedig ott püspökök is szólnak. Gyallay Domokos, Dónáth László ragyogó novellái aranyos fényben ragyogtatják meg a tiszteletes, a vén Kalló, Minya bá' husból és vérből való alakját, de naplementével véget érnek.

Balázs Ferenc könyvének érdeme, hogy érdekesen vonzóan, gyönyörű hajlékony, kifejező magyar nyelven megrajzolja a mai kisebbségi sorsban élő unitárius pap s hivei küzdelmét, életét, álmait. E küzdelem néha szövetségben, néha egymással szemben váltakozó szerencsével, leleményességgel, sikerrel s lelkese déssel folyik, de célja egy s ez szentté teszi — népies sajátosságaink, lelki berendezkedésünk, maradandó vallási eszményeink minden kis parányát számbavéve — úgy állítja a haladó élet szolgálatába, hogy annak sodra el ne borítson, se el ne seperjen, hanem nemzeti, vallási életünk hajóját biztosabb jövő felé a hátán hordozza. Ez pedig csak úgy lehet, ha „az egyház célja nem önmagának változatlan fentartása, hanem ápolása a folyton fejlődő embernek, folyton élő, folyton fejlődő hitének, keresése az *istenes életnek.*“ (95. old.)

Ezt az utat keresve, módszere a következő: Megvizsgálja, elemzi, felméri, számbaveszi népének tényleges hitét. Nem azt a hitet, amelyet a nép ünnepélyes parádés alkalmakra magára ölt

papja szemeláttára, mint ünneplő ruhát s aztán hazamenve gondosan kiporolva, kifordítva szegre akaszt a következő ünnepig.

Őszinte közvetlen beszélgetések során, ahol ifjak, asszonyok, gyermekek, öregek szavából kialakul lelki életük térképe, feltárulnak gondjaik, vágyaik, aggodalmaik, megszólal egyéni hitük félnék rezgése, kielemezi hitük főbb pontjait. Nem gyermeki kíváncsiságból, oktalan fecsegésből, hanem oly céllal, mint a modern valláslélektan kutatói, kik tudományos vizsgálatuk módszerévé szintén ezt az utat választották. Így lehámozva minden felszínes csillogást, örömujjongva veszi tudomásul: a nép *nem hitetlen, van hite*. Alapvető, biztató felfedezés ez, mely a mai hitetlennek nevezett világban egyik legszebb pozitívuma könyvének.

„Miképpen mehetett végbe a teremtés? Vajjon van-e tulvilág? Hogyan képzeljük el Istent? Lassan ezeknek tárgyalására térünk át.“

„Bizonyos boldog felszabadulást tapasztaltam a résztvevők legtöbbszörénél. Teljesen új, ismeretlen élményük lehetett ezeknek az embereknek, amikor papjuk előtt feltárhatták hitbéli kételyeiket.“

„Sohasem volt alkalmam megbánni, hogy az emberekkel vallásról mindig „nem hivatalos“ formában beszélgettem. Bátorságot nyertek, gondolkozni kezdtek, megnyilatkoztak.“

E beszélgetésekből szüri le népe egyszerű hitének vázlatát. „Isten felöltötte a sors arcát s a magyar embert csak az menti meg a gonosztól is művelő Isten káromlásától, hogy hite gyökere a Sorsban, Isten akaratában való tökéletes megnyugvás. Meg kell nyugodnunk Isten akaratában! Ő adta, ő vette el, ő tudja miért. Alázatos tudatlansággal nem kutatja a szenvedések okát. Minden úgy van jól, ahogy van.“ „Röviden összefoglalva ez a nép hittani lényege. A világ sorsát valami láthatatlan Isten intézi. Ő tudja mi célja van vele. A gyenge emberi elme annyit látni vél, hogy a jót és igazat akarja s evégből gyakran sújtja a gonoszt s jutalmazza a jót. De azért sok bünt megtorlatlanul hagy s sok kegyetlen csapást reámér ártatlanul az emberre, amit megérteni nem lehet.“

Igy haladva méri fel a nép hitállományát, a modern lélektan mértékességeivel. Nem szépíti, hanem a maga igaz valóságában elének tárja.

E bátorsága, éleslátása, szerintem egyik legnagyobb érdeme könyvének. Ezt a mi táborunkból senki sem merte

felmérni, talán azért, mert félünk, hogy elemezve nem fogunk elég magvat találni benne. Nem állítom, hogy az általa rajzolt kép teljes, azt sem, hogy elég mély, de bátor, becsületes, őszinte lépés eredménye. Talán ha minden vidék, minden társadalmi réteg tényleges egyéni hitállományát felmérjük, a szintézis teljesebb lesz s akkor a további lépések is eredményesebbek, de az első lépés ebben az irányban e könyv hasábjain történt e lelki térkép megrajzolására.

E vázlat felvetése után jön további, tulajdonképpeni alkotó munkája, amikor az alapot felmérve épít.

Ezt a következőkben jelöli ki: „Nem volt és nincsen szándékomban, az emberek személyes istenhitét lerontani, de azt határozottan kívántam, hogy a dolgokon túl valahol az elképzelhetetlenben létező, a lehető, a megtagadhatatlan, de bebizonyíthatatlan s mitológiától megfosztva hideggé s üressé vált sors Isten helyett, vagy mellett az emberek inkább annak az Isteni erőnek delejességét, boldogságát érezzék, mely a mozgást egyetemes célszerűséggel irányítja s az oki viszonyítások viszonylagos megmérése mellett is láthatatlanul tör a végső cél elérése felé“.

Tanulságos a vallás lényegéről való meggyőződése. „A vallás lényegét én nem abban látom, hogy az ember hiszen szellemekben, istenekben, vagy éppen egy Istenben. Vallássá e hit csak akkor válik, ha az ember azt is feltételezi, hogy Istennek e világgal valami célja van, hogy a dolgok bizonyos egyetemes rendszer, célszerűség, illetőleg illetve Isten akarata szerint folynak és végül, ha az ember tudatosan beállítja magát az egyetemes célszerűségbe, illetve alárendeli magát Isten akaratának. A vallás alapvető kérdése tehát nem az Isten pusztá létezésére vonatkozik, hanem arra a körülményre, hogy az ember a világban tud-e látni valamelyes egyetemes, mindent meghatározó célszerűséget, amelyet aztán az ő vérmérséklete, neveltsége, vagy bölcsessége szerint fog vagy nem fog Istennek tulajdonítani“. V. ö. dr. Varga Béla „érték kereszténység“-ével.

Egészséges határozott vonalakban építi vázlatát, arra az alapra, amelyet megtalált a nép lelkében. Hogy az Istenfogalom, amelyet kiépít, talán merészebb vonalú, más a megszokottnál? Meglehet. De az Unitárius Egyház szabad légkörében élünk, ahol mindenki önmaga kell saját számára az egyetemes szempontok és irányvonalak közt egyéni istenhitét kiépítse s ez az alkotó

tevékenység a lélek legszentebb joga, legmagasztosabb szellemi gyönyöre, amely felé legfőnnebb csak irányt mutathatok. A vallás csak akkor hajtja az embert termékeny, öntudatos életre, ha talál gondolkodásmódjával“.

Bíráói egy része különös szenvedéllyel veti magát arra az állításra, hogy a jövő életben nem hiszen.

Lássuk mit is mond pontosan e tárgyról? „Minden nemzedék, minden ember kovácsoljon egy láncszemet, vessen egy téglát. Az a mi külön kis életünk célja. Ha azt megtesszük, megtettük, amiért lettünk. A többi is minden rendre elkövetkezik. A mi hitparazsunk akkorra már kihamvad. De ami bennük örökkévaló, az isteni, ugy sem semmisül meg soha. Hatalmas folyam fel-feltornyosodó, le-lesimuló hullámai az egyének. Lesznek, elmúlnak. A folyam folyik tovább; magával viszi azt is, ami volt hullám, az új hullámokat is“. Vajjon tudnak-e őszinte lélekkel, ennél többet s szebbet mondani az örök életről.

Szándékosan foglalkoztam részletesebben a hit-élet mezején végzett ténykedéseivel, megállapításaival, mert több bírálója e téren látja legjobb gyenge pontját. Nézetem szerint pedig sokoldalú tudása, mély hite, becsületes őszintesége itt világol legszebb fényvel s kifejező készségének tiszta egyszerűsége itt érvényesül leginkább.

Adottságából következik, hogy a lényegét keresve önkéntelenül ellenségévé válik a külső formának. Minden csomagolástól mentesen tisztán keresi az eszmemagot. Ez aztán sok kellemetlenségbe, bajba, összeütközésbe s nem egy esetben legszebb tervei bukásába viszi.

Ruházatában, éltrendjében, háztáján, egyházi hatóságaihoz, szolgatársaihoz, családjához való viszonyában egyaránt magán viseli a különc bélyegét. Mindezt egyéni varázssal, humorral, ötletességgel fűszerezi ugyan, de végeredményében mint pap, gazda, vezető, családapa feltélenül kárát vallja s a maga elé tűzött cél is szenved miatta.

Bírálatában egyenes, nyílt, sohasem kiméletlen, néha tapintatlan, de ugyanazt a mértéket alkalmazza önmagával szemben, tehát mindig becsületes, jóhiszemű. A falu életét nyitott szemmel figyeli s a legtitkosabb belső rugókat is tisztán látja.

Sok megállapítása klasszikus és maradandó értékű. „Ha a belső ember jó gazda irigylik, ha rossz lenézik.“ „A tiszta népruralom nem gyűjt, hanem csak költ.“ „Ha a rugó meg van roz-

dásodva, a kereket hiába igazítjuk“. „Tömeget mozgatni csak gyűlölet s babona tud“. Találó kép, amivel a pályázó érzését festi: „Ugy éreztem magam, mint akinek valami alacsony, denevértrágyás nyíláson kell átbújnia, hogy a csepkőbarlang nyílása előtte feltáruljon“, „Minden temetés újabb erőpróba: Ha sikerül hónapokig nyugodt s boldog a falu; jó papjok van“. „A nép gyermek s miért kell azért haragudni reá? Táncok, körmenetek, mennyegző, temetés, aratási ünnep... látványosság, szín, zene, zaj, tömeg, rezesbanda. Ez kell a népnek.“

Tanulságosak az egyleti élet mezején szerzett tapasztalatai. Különösen fontos, hogy mindig tevélegesen igyekszik foglalkoztatni őket. Szomorú igazsága van ebben a mondásban: „A papok, tanítók s egyházi főhatóságok hihetetlen művésziatlensége megverte Ardealt az elmúlt 50 év lehetetlen zagyva, és jellegzetesség nélküli templomaival“. E téren megvívott küzdelme egyházunkban kezdő, de remélhetőleg követésre méltó lépés. „Amint írja magyarul akartam modern lenni“. Ha van hibája, van ereje, érdeme és nemes tartalma is e könyvnek.

Lehető röviden összefoglalva ezek azok a maradandó értékű gondolatok, amelyek ezt a könyvet a legreményteljesebb, jobb jövőre jogositó szellemi terméké teszik¹

Kővdri Jakab.

¹ Az „altera pars“ elvénél fogva közöljük ezt a cikket. Most a kérdés mind a két oldala annyira meg van világítva, hogy mindenki megalkothatja a maga tárgyilagos véleményét. További hozzászólásra nincs szükség. Azért e kérdés további tárgyalását lezárjuk. Szerk.

A Kriza szobor-alapról.

Dr. Gál Kelemen a legközelebről megjelent nagyértékű, a „Ferencz József unitárius püspök élete és kora“ c. művének 2. fejezetében, — melyben a Kriza és Ferencz József közötti vonatkozásokat ismerteti, — felemlíti, hogy az 1910 évben, a Kriza születésének 100-ik évfordulója küszöbén, a Lelkészkör kezdeményezése alapján Kovács Lajos lelkész értekezletre összehívta Aitamare közönségét, hogy az évforduló méltó megünneplését megszéjélik. Ekkor Dr. Ferenczy Géza elnöklete alatt 16 tagu helyi szoborbizottságot alakítottak, melynek feladata a szülőfalujában felállítandó szoborra szükséges összeg előteremtése volt.

Minthogy az idők teltével minden kopik, mohosodik és fejtődik, szükségesnek találom, hogy e szobor-bizottság tevékenységéről, s a szoborra gyűjtött összeg mennyiségéről, s hollétéről helyzetképet szögezzek le. Ezt teszem az alábbiakban.

A fenti közlemény — melyet átvett az időközben megjelent ez évi Unitárius Naptár is, — a valóságnak mindenekben megfelel. A bizottság megalakult, tevékenykedett, üléseket tartott, jegyzőkönyveket vett fel, — azonban minden idevonatkozó irat ma már előttem is teljesen ismeretlen helyen lehet, ha ugyan meg nem semmisült. A tényállás ugyanis az, hogy a szobor-bizottság pénztárosa a már néh. Téglás Sándor volt, egyszersmint az Aitamare község több évtizedes pénztárosa is. Nála és általa őriztetek a szobor-bizottság pénzei és értékesebb iratai is. Az 1916 augusztus végén általános menekülés és menekítés rendeltetett el. Én épen a Clujon tartott főtanácsi ülésen távol voltam, s nevezett pénztáros úgy találta helyesnek, hogy a község értékeinek és iratainak elrendelt menekítése útján, a szobor-bizottság értékeit és iratait is menekítse. Ugyanazon ládába becsomagolta a bizottság iratait, jegyzőkönyvét, betéti könyvét, és vásárolt Hadikölcsönkötvényeit is. Együtt útra keltek az ország fővárosába, és soha vissza nem kerültek. Hol vannak? megsemmisítettek-e? stb., arról semmit nem sikerült megtudnom.

Mivel azonban a szobor-bizottság a gyűjtött pénzt hitelszövetkezeti betétben kezelte, s ennek betéti főkönyvei sértetlenül

megvannak, ezekből a tényállás élethűséggel megállapítható. Ezt tettem és a következőkben ismertetem :

A Kriza szobor-bizottság betéti könyvének fő-könyvi lapszáma IV/46. Ez megnyitott 1910 év ápr. 10-én az első betéttel 184 koronával. Ez év folyamán további betétek is helyeztetek el, mert az 1910 év december zárlat eredménye	591 K — f
Az 1911 évben a gyűjtés tovább folyt, mert az 1911 évi decemberi zárlat eredménye már	918 „ 73 „
Az 1912 évi gyűjtés még sikerebb, mert a decemberi zárlat az évközi kamatokkal már	4242 „ 84 „
Nem szünetelt az 1913 évi gyűjtés sem, mert ez évi decemberi zárlat már mutat	4877 „ 82 „
A betét-állomány legnagyobb magasságot 1914 nov. 19-én érte el, mikor összege tett	5259 „ 91 „
Ez időben a szobor bizottság úgy határozott, hogy mivel a Hadikölcsön-kötvények névértéken alól vásárolhatók, s mégis magasabb kamatozást nyujtanak, ily kötvényeket jegyez. Tette is. Kivett a betétből 5065 K-t és vásárolt 6000 K. hadikölcsön-kötvényt. Az 1914 évi decemberi zárlatnál maradt betét ...	191 „ 17 „
Az 1915 év folyamán a Hadikölcsön-kötvények után kamatokat kapott, mert újra ilyeneket jegyzett, s erre a betétből is feivett, úgy hogy az évi zárlatnál a betétből csupán maradt	33 „ 17 „
Ugyanezen eljárást az 1916 évben is folytatta, hadikölcsön-jegyzésre ez évben is kivett 202 K 56 f-t, s ez év december végén a betét-állomány már csak	2 „ 31 „
Az 1917 év bizonyára a hadikölcsön-kötvények kamataiból a betét állományt újra nevelni kezdette, mert ez évi zárlat már	459 „ 29 „
Ugyanezen ut követetett az 1918 évben, midőn az évvégi zárlatnál a betét	837 „ 79 „
Az 1919 évben már a hadikölcsön-kötvények nem kamatozhattak, mert a betét-állomány növekedés minimális, ez év zárlati eredménye... ..	858 „ 74 „
Az 1920 évben a korona érték lej értéké volt átalakítandó és pedig 1:2 átszámítással, s így ez év decemberi zárlat eredménye	446 L 54 b

Ez időponttól a betétmennyiség csak a betéti kamatokkal növekedett, s így az évi zárlatok a következő eredményeket mutatják: az 1921 év zárlata 468 L 84 b az 1922 év zárlata 492 L 30 b

„ 1923 „ „ 521 „ 85 „	„ 1924 „ „ 567 „ — „
„ 1925 „ „ 623 „ 50 „	„ 1926 „ „ 698 „ — „
„ 1927 „ „ 782 „ — „	„ 1928 „ „ 876 „ — „
„ 1929 „ „ 980 „ — „	„ 1930 „ „ 1098 „ — „
„ 1931 „ „ 1135 lej.	Minthogy pedig a konverziós mozgal-

mak és törvényes rendelkezések folyományaként az 1932, 1933, 1934 években az intézetek betét után kamatot nem fizethettek, s nem fizettek, ezen évek zárlati eredménye változatlanul a fennebbi irt 1185 lej.

Az 1935 évben következett be a Hitelszövetkezetnek az összes hitelezőivel és betéteseivel való konverziós kiegyezése, melynek értelmében a betétállományoknak 50% elveszett. Ennek alapján a fennebbi betétállomány fél összegre lekönnyveltetett, tehát lett 592 lej.

E lekonvertált betétállomány is csak 5 év alatt fél évi egyenlő részletekben volt kifizetendő kamat nélkül, s így az 1936 évben csak annyi történt, hogy a szövetkezet a decemberi zárlatnál az egész betétet kamatozó betétnek vezeti elő előzékenyen. Ezek szerint az 1936 év állománya újra növekedni fog. Egyben közölhetem, hogy a szövetkezet vezetőségétől azt az ígéretet is kaptam, hogy a normál viszonyok helyreállása után, a rendszerinti jövedelmeiből, e nemes célú betétet kiegészíteni, felemelni fogja, hogy a külső körülmények miatt szenvedett vesztesége bár részben pótoltságék.

Meg kívánom jegyezni, hogy az aita-marei Hitelszövetkezet tagja a Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetségének. Egyike a legjobban megalapozott és vezetett hitelszövetkezeteknek. Ma már csaknem a rendszeres üzleti forgalom határaihoz érkezett. Betétállománya teljesen biztosított.

Az már más kérdés, hogy e szobor-alappal továbbra mi is történjen? Kétségtelen, hogy az idő- és korszellem a hasonló jelentőségű szobrok emelésére nem kedvező. A szobor-bizottság tagjainak sora is felette megrikkult, a 26 év előtt választott 16 tagnak legfennebb negyede ha életben van.

Mindezek azonban a jövő kérdései, — ezuttal megelégedem a közölt tényállás megállapításával, s annak kidomborításával, hogy a gyűjtött összeg növekedőben van, — s hogy az a Kriza halhatatlan érdemeinek bárminő módoni megörökítésére mindég rendelkezésre áll.

Dr. Ferenczy Géza.

IRODALOM.

Simén Dániel: „A lélek megszólal“. Beszédék és ágendák 8°, 141 lap. Odorheiu. Globus. 1936.

Egy szépen kiállított kötetben bocsátott a nyilvánosság elébe a fenti címen Simén Dániel 22 egyh. beszédet és 9 különböző alkalomra szóló ágendát. A dolgozatok nagy része különnyomat az „Unitárius Szószék“ 1936 évf. 3—4 számából. Bár elég bő termésünk van hasonló irányu dolgozatokban, de ezekre a beszédekre külön fel kell figyelnünk. Már olvasásuk meg fogja az embert. Nem hangzatos frázisokból állanak, hanem egy termékeny és gondolkozó főnek a termékei. Mindig van mondanivalója, ami leköti a figyelmet. Mentés a szélsőséges kilengésektől és az élet egyoldalú szemlélésétől. Mindenik beszédében van erő, mert gondolatait a logika törvényei fűzik határozott egységbe. Széles a látóköre s a nagy olvasottsága és sok tapasztalata folytán mindig talál jellemző példákat, amelyekkel egy-egy igazságot megvilágítson és közelebb hozzon a hallgatósághoz. Éles látásával a dolgok mélyére tekint s tiszta megkülönböztetéseket tesz a hasonló dolgok és tárgyak közt. Nem a bizonytalan zengésű trombita harsogását halljuk a beszédekben, hanem öntudatos vezető irányítása mellett haladunk a cél felé. A logikus értelem mély érzésű vallásos szívvvel párosul, amely érzi és látja a láthatatlan dolgok valóságát s szeretettel csüng a falu, a szülők és szülőföld drága emlékein. Találónan használja fel itt-ott a költészet szebb termékeit is.

Írálya nem virágos, de szép. Hasonlatai találóak, s a változatos képekkel tarkított előadásán keresztül gyönyörködtetve tanít, vezet és emel. Az egyes beszédekkel külön nem foglalkozhatunk, hanem ajánljuk azok olvasását. Ágendáiból is kellemes melegség árad, ami nemes áhitat hangulatába ringat. A könyv ára 80 lej. Megrendelhető a szerzőnél Lupeniben.

KÜLÖNFÉLÉK.

Főtanácsi gyűlés. Az E. K. Tanács a folyó évi Főtanács-dejét december 13-ára tűzte ki. Hovatovább mind súlyosabb kérdések elintézése vár egyházunk legfőbb testületére. Ebben a zörögő világban, ahol az emberek nem az egymáshoz való kapcsolatok kiépítésén fáradoznak, hanem ellenkezőleg az ellentéteket keresik ki, ami akárhányszor gyilkoló testvérháborukban robban ki: az egyházak feladata, hogy bölcs mérséklettel, egymást megértő, egymásnak megbocsátó keresztényi lelkülettel az egyensúlyt helyreállítsák. Hadd némuljon el a mi gyűléseinken minden olyan hang, ami nem az egyház szeretetéből fakad, s aminek célja nem az egyház egyetemes érdeke. Az elvek harcában, a különböző utak és irányok keresésében mindig lebegjen szemünk előtt, hogy mindnyájan ifjak és öregek, vidékiek és központiak, egyháziak és világiak unitáriusok vagyunk. Ezen főszempont mellett le kell gondolniok a kicsinyes választó falaknak. Bármilyen különbözők legyenek utaink, de a végén mindnyájunknak egy közös gondolatban találkozunk kell. Ha a szeretetnek és megbecsülésnek eme nemes légkörében folynak tanácskozásaink, akkor még a viharok is áldást és termékenységet hoznak egyházi életünkre. Ilyen gondolatok között jó reménységgel tekintünk a jelen évi Főtanács elé, és hisszük, hogy az újabb lépés lesz jobb és boldogabb jövőnk felé.

Meghívó. Az Unitárius Irodalmi Társaságnak 1936 december 12-én délután 1/24 órakor a kollégium VIII. oszt. tantermében gyűlése lesz, melynek tárgyai: elnöki megnyitó, jelentések és indítványok. A gyűlésre a tagokat és érdeklődőket meghívjuk. Cluj, 1936. november 29.

Az elnökség.

Újabb ígélet a lelkészi kongrua javítása ügyében. Dr. Boros György püspök úr okt. 4, 5 és 6 napjain Dr. Abrudbányai Ede, Dr. Gál Miklós képviselők és Mikó Lőrinc egyh. titkár társaságában Bucureştiben járt, ahol az új kultuszminiszternél tisztelegtek és kérték a lelkészi kongrua igazságos rendezését, kiemelve azt a sajnálatos körülményt, hogy az unitárius lelkészek a legmostohább elbánás-

ban részesültek s emiatt anyagilag olyan rossz helyzetbe jutottak, hogy a mai zavaros időkben rájuk váró nehéz feladatuknak az élet- és kenyérgondok miatt megfelelni nem tudnak. A miniszter megértően fogadta a kérést, de kijelentette, hogy a jelen költségvetési évben nincsen módjában a helyzeten segíteni, azonban gondja lesz rá, hogy a jövő évi költségvetésben az unitárius lelkészek is a többivel egyenlő elbánásban részesüljenek. Ugyanez alkalommal az erőszakos térítések, a felekezeti iskolák és az egyházi egyesületek működésének akadályozása tekintetében előfordult sérelmeket is előadták és kérték ezek orvoslását, amire nézve szintén ígéretet kaptak.

Uj teológiai magántanár. Fikker János pläiești lelkész, miután a rendszeres teol. tanszaktól az írás- és szóbeli vizsgálatot még a múlt tanévben letette, október 29-én, a vizsgálóbizottság és a teol. hallgatók előtt próaelőadását megtartotta. Előadásában a halál és halhatatlanság problémájával foglalkozott. A széleskörű tárgyismeretről és elmélyedő gondolkozásról tanuskodó előadást a vizsgálóbizottság elfogadta. Ennek alapján Fikker János a rendszeres teol. tanszak tárgyaiból teol. tanári oklevelet kapott és magántanári előadásokra jogosultságot szerzett. Üdvözljük a szorgalmas és törekvő lelkész társunkat s neki az életben még sok, szép sikert kívánunk.

Az U. I. T. választmányi ülése. Az U. I. T. november hó 18-án választmányi ülést tartott, a tagok szép számu jelenlétével. Vári Albert alelnök bejelentette, hogy S. Nagy László főtitkár kifejezte azt az aggodalmát, hogy megsokasodott teendői s különösen a városról való gyakori távolléte miatt nem szentelhet annyi időt a Társaság ügyeinek, amennyit lelkiismerete szerint tenni óhajtana. Ezért szükségesnek látná új munkaerőnek a bevonását. A Választmány méltányolva a főtitkár aggodalmait, jegyzőkönyvileg mond köszönetet évek során kifejtett lelkes és buzgó működéséért, különösen ama nagy buzgalmaért, mellyel a Társaság történelmét szépen és szakavatottan megírta, s javaslatot tesz a közgyűlésnek, hogy őt tiszteletbeli főtitkárnak válassza meg. Egerszint a főtitkári teendők ellátására Szentmártoni Kálmán tanár afiát kérje fel. A Jakab Elek élet- és jellemrajzának megírására második pályázati hirdetésünk sem járt sikerrel, amennyiben a f. é. június 1-én lejárt határidőre pályamunka nem érkezett. A pályázat utján való kísérletezés — ugy látszik —

nem jár eredménnyel. Ezért a Választmány megbizta Dr. Gál Kelemen alelnökünket a mű megírására. A Blandrata élete és egyházi működése c. pályatételre sem érkezett az okt. 1-én lejárt határidőre pályamunka, azért azt egy évre azaz 1937 okt. 1-ig meghosszabította. Választmány örömmel vette tudomásul, hogy a „Ferencz József unitárius püspök élete és kora“ c. mű, melyet Dr. Gál Kelemen Társaságunk megbizásából írt, mint szakkönyvtárunk 6. száma megjelent. Tudomásul vette a „Keresztény Magvető“-nek az eddigi formában és tartalomban való megjelenését. Megnyugvással vette tudomásul Hadházy Sándornak, Benczédi Pál ellenőr által megvizsgált számadását. Márkos Albertet felkérte Dávid Ferenc „De Dualitate“ c. latin művének a lefordítására. Végül a közgyűlés idejét december 12-én d. u. 1/2 órára tűzte ki.

Teológiai Akadémiai estély. A teol. akadémia november 29-én műsoros vallásos estélyt rendez, melyen az ifjusági dalkör énekén kívül megnyitót mond Vári Albert dékán. Felolvas Dr. Varga Béla „Van-e fejlődés?“ címen. Vonós négyes: Bihari kesergő. Szaval: Sebe Ferenc II. éves hallgató.

Pályázati hirdetés. Az Unitárius Irodalmi Társaság új pályázatot hirdet „Blandrata élete és egyházi működése“ c. pályatételre a korábban közzétett feltételek mellett. A pályadij Kahlfürst Imre nyomdatulajdonos ur adományából 2000.— azaz kétezer lej. Az idegen kézírással leírt és jeligével ellátott pályamunkák 1937. október 1-ig adandók be a Társaság elnökségéhez. Cluj, 1936. nov. 18-án. S. Nagy László, főtitkár. Vári Albert elnök h.

Tiltakozás Barth ellen. Karl Barth az orthodox protestantizmus közismert képviselője és legkimagaslóbb alakja, „The Confession of Faith of the Reformation and ours“ (A reformáció hitvallása és a mi hitvallásunk) címen előadást tartott a Svájci Lelkészek Társaságának St. Gallenben tartott értekezletén s előadásában kifejezetten tagadólag, elutasítólag beszélt a szabadelvű kereszténységről. A Zürichi Szabadelvű Lelkészek Uniója, ezen előadás hatására a „Le Protestant de Genève“ c. lapjukban a következő határozatot tették közzé: „A svájci lelkészek st.-galleni gyűlésén Karl Barth azon nézetének adott kifejezést, hogy az együttműködés azon lelkészek között, akik az ő vezetésére bízták magukat s azok között, akik másképpen gondolkoznak, végeredményében lehetetlen. Az utóbbiak közé Barth első sorban a liberálisokat számította. Ez a kijelentés, mely ismétellen kifejezője a

Barth vallási türelmetlenségének a következő kijelentése tevésér-
késztet minket: 1. Mi, liberálisok, meg vagyunk győződve arról
hogy a mi szószéki beszédeink a Biblián alapulnak. Ezek helyes-
ségéhez mi is kérjük a szentlélek segítségét. 2. Mi a Keresztény
Egyházon belül vagyunk. 3. Emberi tekintélynek s így egyetlen
teológiai tanárnak sincs jogában a Keresztény Egyházhoz való
tartozásunk felett ítéletet mondani. Erre csak Istennek van joga
4. Ezen okok alapján mi nem szününk meg együtt működni
a Keresztény Egyház kebelén belül még azokkal is, akik nem
úgyanugy hisznek, mint mi.“ L. G.

Uj könyv Servetus életéről. „Castellio gegen Calvin, ode
in Gewissen gegen die Gewalt“. (Herbert Reichner. Wien) cimre
jelent meg Stefan Zweig uj könyve. Stefan Zweig könyve eltér
a szokásos Servetus életéről szóló irodalmi termékektől; a val-
lási türelem és szabadság elfelejtett bajnoka S. Castellio alakját
keresztül rajzolja meg Servetus életét. A könyv vallásos és politi-
kai türelem és szabadság iránti kérelemben csucosodik ki. Kálvin
iránt az író talán túl szigorú; az Ő életéből akarja bebizonyítani
hogy az emberi szellem szabadnak teremtett és minden olyan ki-
sérletnek, mint amilyen volt a Kálviné is — az emberi szellem kor-
látozása és bilincsbe verése — el kell buknia és alámerülnie
szellemi szabadság folyamatában. Kálvin alakja, a reformációi Gen-
városa, Servetus elitélése és halála mozzanatainak megraj-
zolása és élővé tétele mind Stefan Zweigra, a „mester-íróra“ val-
lanak. Ez a könyv ma sajátos célja miatt aktuális; olvasói job-
ban fogják becsülni Servetust, a reformáció tragikus hőst, tiszteln
és megismerni S. Castelliot a vallásos szabadság és türelem korai baj-
nokát és megszeretni Stef. Zweigot, korunknak egyik nagy íróját. (e. j.)

Gyászhirek. Szabédi Székely Sándor nyug. államvasuti iroda-
főnök november 9-én életének 66 ik, boldog házasságának 43 il-
 évében, hosszas szenvedés után jobb hazába költözött. Szerény
és nemeslelkű ember, szorgalmas és pontos tisztviselő, hűséges
férj és gondos családapa volt, kinek emlékét felesége Rédige
Emma és gyermekei hálás kegyelettel őrzik. Szabédi László jeles
író afia édesatyját gyászolja az elhunytban. — Lapzártakor érte-
sülünk, hogy Útő Áron kereskedő, volt árvaszéki elnök, a treis-
caunei unitárius egyházkör felügyelő-gondnoka, a sf.-gheorghen
unitárius egyházközség főgondnoka, élete 61-ik, boldog házasság-
33-ik évében, november 17-én, hosszas betegség után meghalt
Nyiltszívűség, magyar egyenesség s minden munkájában becsüle-
tesség jellemezték. Az elhunytban Útő Lajos cluji el. leányiskola
igazgató testvérét gyászolja. Legyen csendes nyugalma, emléke áldott

Szerkesztésért felel: VÁRI ALBERT.

Nyilvános nyugtázás.

A Keresztény Magvetőre az utolsó nyugtázás óta a következő befizetések történtek:

Rátz István 200, Odorheiu-i Egyházközség 200 Lej. Ezekén kívül fizetett több lelkész a kongruájából, akiknek külön már nyugtázva van.

Tisztelettel kérem a hátralékok és az előfizetési díjak beküldését, hogy a folyóirat előállításában és szétküldésében akadály ne merüljön fel.

Cluj, 1936 november 28-án.

Hadházy Sándor,
pénztárnok.

Barth vallási türelmellenségének a következő kijelentése tevésére késztet minket: 1. Mi, liberálisok, meg vagyunk győződve arról, hogy a mi szószéki beszédeink a Biblián alapulnak. Ezek helyességéhez mi is kérjük a szentlélek segítségét. 2. Mi a Keresztény Egyházon belül vagyunk. 3. Emberi tekintélynek s így egyetlen teológiai tanárnak sincs jogában a Keresztény Egyházhoz való tartozásunk felett ítéletet mondani. Erre csak Istennek van joga. 4. Ezen okok alapján mi nem szününk meg együtt működni a a Keresztény Egyház kebelén belül még azokkal is, akik nem ugyanugy hisznek, mint mi.“

L. G.

Uj könyv Servetus életéről. „Castellio gegen Calvin, oder in Gewissen gegen die Gewalt“. (Herbert Reichner. Wien) címmel jelent meg Stefan Zweig új könyve. Stefan Zweig könyve eltér a a szokásos Servetus életéről szóló irodalmi termékektől; a vallási türelem és szabadság elfelejtett bajnoka S. Castellio alakján keresztül rajzolja meg Servetus életét. A könyv vallásos és politikai türelem és szabadság iránti kérelemben csucsosodik ki. Kálvin iránt az író talán túl szigorú; az Ő életéből akarja bebizonyítani, hogy az emberi szellem szabadnak teremtett és minden olyan kísérletnek, mint amilyen volt a Kálviné is — az emberi szellem korlátozása és bilincsbe verése — el kell buknia és alámerülnie a szellemi szabadság folyamatában. Kálvin alakja, a reformációi Genf városa, Servetus elítélése és halála mozzanatainak megrajzolása és élővé tétele mind Stefan Zweigra, a „mester-íróra“ valának. Ez a könyv ma sajátjóságos célja miatt aktuális; olvasói jobban fogják becsülni Servetust, a reformáció tragikus hősét, tisztelni és megismerni S. Castelliot a vallásos szabadság és türelem korai bajnokát és megszeretni Stef. Zweigot, korunknak egyik nagy íróját. (e. j.)

Gyász hírek. Szabédi Székely Sándor nyug. államvasuti irodafőnök november 9-én életének 66-ik, boldog házasságának 43-ik évében, hosszas szenvedés után jobb hazába költözött. Szerény és nemeslelkű ember, szorgalmas és pontos tisztviselő, hűséges férj és gondos családapa volt, kinek emlékét felesége Rédiger Emma és gyermekei hálás kegyelettel őrzik. Szabédi László jeles író afia édesatyját gyászolja az elhunytban. — Lapzártakor értesültünk, hogy Útő Áron kereskedő, volt árvaszéki elnök, a treiscaunei unitárius egyházkör felügyelő-gondnoka, a sf.-gheorgheni unitárius egyházköztség főgondnoka, élete 61-ik, boldog házassága 33-ik évében, november 17-én, hosszas betegség után meghalt. Nyíltszívűség, magyar egyenesség s minden munkájában becsületesség jellemezték. Az elhunytban Útő Lajos cluji el. leányiskolai igazgató testvérét gyászolja. Legyen csendes nyugalma, emléke áldott.

Szerkesztésért felel: VÁRI ALBERT.

Nyilvános nyugtázás.

A Keresztény Magvetőre az utolsó nyugtázás óta a következő befizetések történtek:

Rátz István 200, Odorheiu-i Egyházközség 200 Lej. Ezeken kívül fizetett több lelkész a kongruájából, akiknek külön már nyugtázva van.

Tisztelettel kérem a hátralékok és az előfizetési díjak beküldését, hogy a folyóirat előállításában és szétküldésében akadály ne merüljön fel.

Cluj, 1936 november 28-án.

Hadházy Sándor,
pénztárnok.

Imák és imakönyvek:

- Dr. Boros György: Szívemet Hozzám emelem, (kötés szerint különböző ár).
Szentábrahámi-Csifó: Ima könyv, 60 Leutól felfelé.
- Vári Albert: Imádságos könyv, 1925, 16 rétf, 224 oldal 45.—, 60.—, 85.—, 150.—, 200.—

Beszéddek:

- Bölköny Vilmos: Profétáljatok 100—
Channing E. Vilmos: A tőkéletés élet. (Fordították az unitárius tanárok) Cluj, 1881. 8 r. 176 old. 25—
Csifó Salamon: Szolgálat az Úr előtt. Szent-Iványi Sándor: Jézus emberarca. 1929. 16 r., 147 old. 100—
Többen: Pályadíjjal jutalmazott unitárius egyházi beszéddek, (kiadta: Gálfi Lőrinc) Cluj, 1916. 8 r., 118 old. kötfve 60—
Vári Albert: Keressétek először Istennek országát. Odorheiu, 1927. 8 r., 142 old. 100—
Weress B.: Ime az ember. 90—
Kovács Lajos: Ébresztgetés 100—
" " A mi tisztünk igazsága 2—

Ágendák:

- Ütő Lajos: Bölcső mellett, (keresztelési beszéddek). 50—
— Megnyilatkozásunk helye, (urvacsorai beszéddek) 50—
— Myrtusok között, (esketési beszéddek). Cristur, 1927. 8 r., 74 old. 50—

Theológia, filozófia és neveléstudomány.

- Benczédi Pál: A vallás-tanítás története. Cluj, 1915. 8 r., 74 old. 30—
— Az unitárius hitelvek kifejlődése. Cluj, 1934. 124 oldal 80—
— A ma vallása (ford.) I. G. Duca 40 old. 20—
— Dávid Ferenc Egylet története 20—
Dr. Borbély István: A Magyar Unitárius Egyház hitelvei a XVI. században. Cluj, 1914. 8 r., 83 old. 40—
Carpenter—Dr. Kiss: A kereszténység helye a világ vallásai között. Cristur, 1923. 8 r., 70 oldal 50—
Carpenter—Dr. Kiss: Buddhizmus és kereszténység. Cluj, 1925. 8 r., 167 old. 100—
Dr. Csiki Gábor: Hiszek egy Istenben. Cluj, 1926. 8 r., 157 old. } Kötfve 90—
} Flízve 70—
Dr. Gál Kelemen: Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen 50—
Dr. Gál Kelemen: Brassai mint Philosophus. Cluj 1899. 8 r., 105 old. 20—
Gálfi Lőrinc: A hitvallások története. Cluj, 1916. 9 r., 472 old. 100—
Gálfi Lőrinc: Legközelebb Jézushoz Cluj, 1915. 8 r., 55 old. 30—
Haller—Boros Jenő: Az evangéliumok nólakjai. Cluj, 1930. 16 r., 30 old. 15—
Dr. Gál K.: Brassai Sámuel 50—

- Dr. Kiss E.—Hall: Egy Unitárius hitvilága
Lőrinczy D.: Az ismeretlen tanítvány megszólal
Dr. Kiss Elek: Az Isteni Törvény utja. Cluj, 1924. 8 r., 248 old.
Lupton—Lőrinczy László: Miért vagyok unitárius?
Savage—Kovács: A kereszténység fejlődéstörténete. Odorheiu, 1927. 8 r., 156 oldal
Szentábrahámi—Derzsi: A keresztény hittudomány összege. Cluj, 1899. 8 r., 412 oldal
Ürmösi József: A gyakorlati theologia főbb irányelvei
Dr. Varga Béla: A jelentés logikai alakata Bpest, 1916. 8 r., 34 old.
" " A lelkiismeret. Cluj, 1909. 8 r., 89 old.
" " A logikai érték problémája és kialakulásának története. Bpest, 1922. 8 r., 149 old.
Vári Albert: Miért vagyok én unitárius. Cluj, 1916. 16 r., 20 old.
Dr. Iván László: Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében Magyarországon I
Dr. Gladden—Kiss Sándor: Keresztény Pásztor 287 old.
Clarke Freeman—Kiss Sándor: Mindennap vallása. 207 old.
Peabody G. Ferenc—Szent-Iványi Sándor: A lélek egyháza

Történelem:

- Dr. Boros György: Dr. Brassai Sámuel Cluj, 1927. 8 r., 372 old.
Dr. Boros György: (szerk.): Az unitárius vallás Dávid Ferenc korában és azután
Channing E. Vilmos: Válogatott művei III. kötet. (Élet és jellemrajzok.) (Fordították az unitárius tanárok.)
Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879. 8 r., 1561.
Kanyaró Ferenc: Unitáriusok Magyarországon. Cluj, 1891. 8 r., 229 l.
Kelemen Lajos: Ujabb adattár a Vargyasi Dániel-család történetéhez. Cluj, 1913. 8 r., 426 l.
Szentmártoni Kálmán: János Zsigmond Élet- és Jellemrajza
Dr. Gál Kelemen: A kolozsvári unitárius kollégium története, 2 kötet.. Amatőr pld. kötfve

Törvénykönyvek:

- Dr. Tóth György: Az Unitárius Egyház szervezete. I. k.
Dr. Tóth György: Az Unitárius Egyház Rendszabályai
Dr. Tóth György: Az unitárius egyház alkotmányának vázlatos jogtörténeti kifejlődése

Megrendeléseket kérünk az UNITÁRIUS IRATTERJESZTŐ cím Cluj, Unitárius Kollégium, küldeni.